NATUURKLANKEN

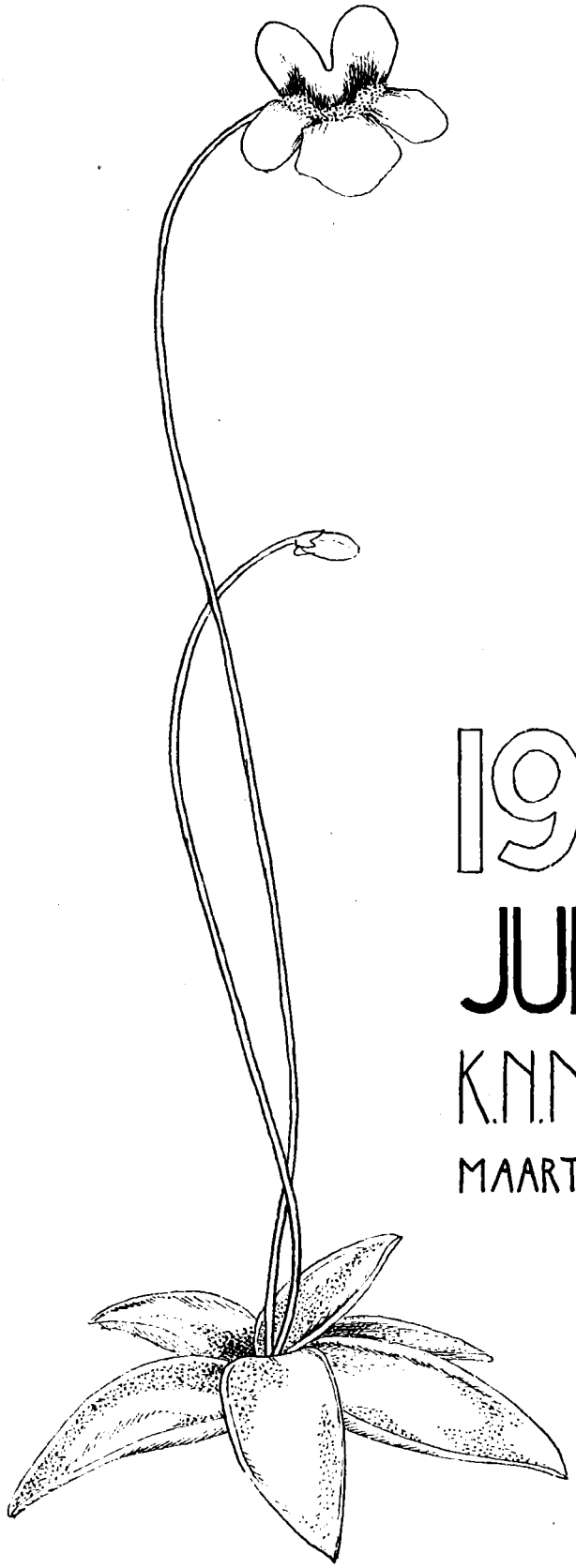

1946 1986

JUBILEUMNUMMER

K.N.N.V. EPE/HEERDE

MAART/APRIL 1986

F.

ADRESSEN

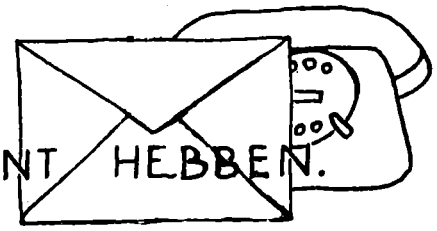

DIE U NODIG KUNT HEBBEN.

BESTUUR

Voorzitter	H.van Diepen, Troelstrastraat 2, 8161 DS Epe,	tel. 05780-15114
Secretaris	C.J.Drevijn, Wisselseweg 78,8162 RN Epe(Wissel).	" 05780-12673
Nat.hist. secretaris	H.J. van Woerden, Vuurdoornstraat 104,8171 XG Vaassen.	" 05788-5390
Penningmeester	L. van Broekhoven, Woestijnweg 190, 8172 CX Vaassen.	" 05788-1754
Leden	Mevr. O.v.Basten, Molenkampweg 23, 8181 CA Heerde.	" 05782-2821
	Mevr. Y.M.Roelants, Sprengenkampweg 4,8171 RL Vaassen.	" 05788-1919
	P.Pfaff, Willem Dreeslaan 101,8161 ZC Epe.	" 05780-16744
	W.Bijlsma, Ballastputweg 9, 8162 EN Epe.	" 05780-14482

Contributie: f. 25.- per jaar.Huisgenootleden f. 5.- per jaar.

Rekening van de penningmeester: 53 13 41 542 ABN Apeldoorn
ten name van: KNNV Epe/Heerde
Gironummer van de bank: 83 00 71

Opzegging lidmaatschap vóór 1 november s.v.p.

REDACTIE NATUURKLANKEN

F. Bosch (redactiesecretaris), Eikelkamp 65, 8162 ZK Epe,	tel.05780-20313
Mevr.E.Koopmans-Grommé, Bongerdplein 1,8162 AW Epe,	" 05780-12083
W.Bijlsma, Ballastputweg 9, 8162 EN Epe,	" 05780-14482
H.Menke, Schotakker 38, 8162 JE Epe.	" 05780-13010
Mevr.Th.A.Herweijer-Smit,Pelzerpark 3, 8162 GA Epe,	" 05780-13703

WERKGROEPEN EN CONTACTADRESSEN

Rubriek waarnemingen	F. Bosch Eikelkamp 65, 8162 ZK Epe,	tel.05780-20313
Paddestoelen	Mevr. H.Everaars-Westerling Dürst Brittlaan 37, 8181 ED Heerde,	" 05782-2581
Vogels	H. van Diepen, Troelstrastr.2, 8161 DS Epe,	" 05780-15114
Floristiek	H. Menke, Schotakker 38, 8162 JE Epe.	" 05780-13010
Natuurbeschermings commissie	Mevr. E. Drevijn-Dijkstra, Wisselseweg 78, 8162 RN Epe,	" 05780-12673
Zoogdieren	Peter Pfaff W.Dreeslaan 101,8161 ZC Epe	" 05780-16744
Insecten	E.Koopmans-Grommé Bongerdplein 1,8162 AW Epe	" 05780-12083

Omslag: Frans Bosch
Tekenwerk: E.Koopmans-Grommé
Frans Bosch
e.a.

INHOUD MAART-APRIL 1986

blz.	1	Inhoud	
"	2	Voorwoord	Harry van Diepen
"	3	Proficiat	F.Fockens, Dik Koopmans
"	4	Programma	Het Bestuur
"	8	Viering 40-jarig bestaan (programma)	Het Bestuur
"	9	Knotwilgen	
"	10	Jubileumbustocht Ooypolder	
"	12	idem St. Jansberg	Henk van Woerden
"	13	10 jaar wel en wee van de KNNV. Getekend verslag.	Chris Drevijn
"	17	Herinneringen van de motor bij de oprichting	H.Stel
"	19	De plaats van de KNNV in onze streek	Els Koopmans-Grommé
"	21	Eigenlijk had je het allemaal moeten opschrijven	naar W. Tol
"	24	Gewoontes vroeger	naar Els Hendriks
"	25	Vijftig jaar plantjes kijken	Henk Menke
"	36	Plantenlijst bij het voorgaande	" "
"	37	De eerste vogelaarster	naar P.Verspyck-Methorst
"	38	Werkgroepen(insecten,vogels)	
"	40	Dassenmanieren	Peter Pfaff
"	41	Zoogdiergroep	
"	42	Ganzenexcursie bij Voorst	Otto v.d.Broeke
"	43	Naar de polder zuidel.Flevol.	" " " "
"	45	Een ochtend op Molencate (verslag)	
"	46	Milieuzorg Gemeente Epe	Peter Pfaff
"	48	Mededelingen v.d.Bekenstichting	
"	49	Een droevig verhaal	Wim v.d.Bergh
"	50	10 Meter zandweg, 19 vogelsoorten	Els Koopmans-Grommé
"	51	Wanneer hoorde U de eerste tjiftjaf?	Wim v. Waveren Hogervorst
"	52	Waargenomen	
"	55	Dwergmuizen.	Harry van Diepen

'T WORDT LENTE

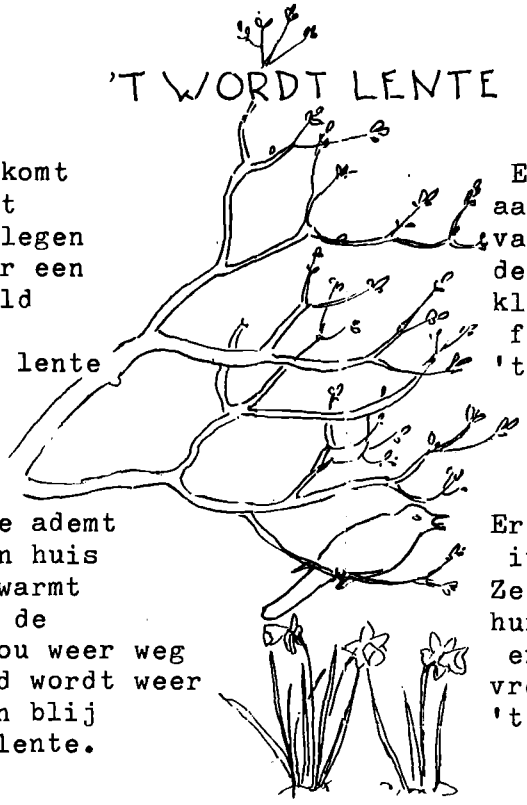

De zon komt
lijkt het
heel verlegen
vanachter een
wolkenveld
vandaan
't wordt lente

Er zitten knoppen
aan de takken
van de bomen
de uiteinden
kleuren steeds
feller groen
't wordt lente

De lente ademt
rond mijn huis
zon verwarmt
en haalt de
winter kou weer weg
De wereld wordt weer
zonnig en blij
't wordt lente.

Er zitten vogels
in de bomen
Ze bouwen nu
hun nestjes al
en fluiten 's morgens
vroeg hun lied
't wordt lente

MIRJAM PFAFF

JUBILEUMNUMMER 40 JAAR K.N.N.V. EPE-HEERDE

NATUURKLANKEN

MAART/APRIL 1986 NR.2

VOORWOORD

In het jubileumjaar van onze afdeling zal ongetwijfeld dikwijls gepraat en geschreven worden hoe het allemaal is begonnen en hoe het is geweest.

Ook dit jubileumnummer van Natuurklanken is daaraan voor een deel gewijd.
Het is goed om stil te staan bij mijlpalen in het bestaan van een vereniging en òm te kijken.

In dit geval laat ik dat terugblikken graag aan anderen over, daarvoor woon ik nog te kort in Epe. Het is echter ook de gewoonte om bij een jubileum vooruit te kijken.
Wat wil het bestuur van de afdeling Epe/Heerde dit jaar en de komende jaren proberen te bereiken.

Een van de belangrijkste doelstellingen is het bevorderen van het veld(biologisch) werk, door o.a. het oprichten van werkgroepen. Op deze wijze kan een actieve bijdrage worden geleverd aan de plaatselijke en landelijke natuurbescherming en het daarop gerichte wetenschappelijk onderzoek.

Zonder nu direct een actiegroep te worden, kan op deze wijze toch actief meegewerkt worden aan het behoud van de restanten van de natuur, waaraan we allen zoveel waarde hechten.

Helaas zijn op deze wijze momenteel nog maar ongeveer 10% van de leden actief. Dat zouden er veel meer kunnen worden.

Een wens die ook al heel lang binnen onze afdeling leeft, is het bezit van een eigen ruimte voor het onderbrengen van onze uitgebreide bibliotheek en als werkplaats voor de werkgroepen.

Ik hoop dat dit jubileumjaar een extra stimulans zal geven aan het bevorderen van deze doelstellingen.

Harry van Diepen.
Voorzitter
afd. Epe/Heerde

P.S.

Als nieuw bestuurslid werd gekozen:
R.H.D. Heideveld, Brandweg 2, 8181 SW Heerde.

ZO BEGON HET:

BERICHTJE UIT NATURA 45 STE JAARGANG NR.3 1946

MEDEDEELINGEN VAN HET HOOFDBESTUUR

Opgericht zijn de volgende afdelingen:
Wijerden (secr. J.H.W. Nicolai, Catharijnesingel 72 Utrecht) en Epe (secr. H.K.E. Stel, Willem Tellstraat B 232 II Epe).
Wij heten beide afdelingen hartelijk welkom in onze vereniging.

J. A. NIJKAMP,
Alg. Secretaris.

Koninklijke Nederlandse
Natuurhistorische Vereniging

Algemeen voorzitter K.N.N.V.
Prof. Dr. Ir. F.H. Fockens
Thorbeckelaan 24
2811 CE Reeuwijk

VAN HET HOOFDBESTUUR

Namens het Hoofdbestuur van de K.N.N.V. van harte gefeliciteerd met jullie 40-jarig jubileum.
Die felicitatie breng ik hierbij heel graag over. Met de afdeling Epe/Heerde leef ik mee, omdat ik via jullie voortreffelijke blad Natuurklanken aardig op de hoogte gehouden word van het reilen en zeilen van jullie afdeling. Regelmatig houd ik het blad omhoog ten voorbeeld aan anderen; ook stuur ik het wel eens door aan Natura met de aanbeveling er een stukje uit over te nemen ter aanmoediging van anderen om ook eens eigen ervaringen te melden.

Ik vind dat jullie met dit alles een waardevolle bijdrage leveren aan "het aankweken van de liefde tot de natuur" (uit onze statuten art. 2a).
Dit overigens niet alleen onder de leden van de vereniging, maar door middel van jullie artikelen in de plaatselijke pers eveneens buiten de vereniging.

En weer liep de afdeling Epe/Heerde -met het Gewest IJsselstreek - voorop, toen ik op de laatste V.V. vroeg om een landelijke excursie om K.N.N.V.-ers uit het gehele land bijeen te brengen.

Afdeling Epe/Heerde, ga zo door.

Fop Fockens
Algemeen Voorzitter
K.N.N.V.

PROFICIAT!

Veertig jaren afdeling Epe/Heerde van de K.N.N.V.:
Van harte gefeliciteerd!

Binnen het gewest IJsselstreek neemt jullie afdeling een belangrijke plaats in, niet alleen naar grootte. Jullie activiteiten waren dikwijls een voorbeeld voor anderen. Natuurpaden, onderhoud van belangrijke natuurterreintjes, cursussen voor onderwijzend personeel, natuurtekencursus en vooral de wekelijkse column in twee regionale bladen zijn een voorbeeld voor het gehele gewest.

Binnen het gewest heeft de afdeling zich verdienstelijk gemaakt met het organiseren van kaderdagen, de bijdrage aan de gewestelijke floristische werkgroep is belangrijk geweest.

In deze tijden waarin de mensheid streeft naar verdere economische expansie ten koste van de natuur, kan jullie afdeling op kleine schaal een bijdrage leveren tot instandhouding van de natuur. En misschien mag ik jullie dan ook eens ontmoeten op de landelijke milieudagen, waar een basis gelegd wordt voor een stuk natuurbeleid in de K.N.N.V.

Jullie voortreffelijke blad Natuurklanken -sommige artikelen worden overgenomen in Natura- zijn een sieraad voor de K.N.N.V. Ga zo door, óp naar de 50!!

Dik Koopmans Voorzitter Gewest IJsselstreek K.N.N.V.

VOOR UW AGENDA:

PROGRAMMA

VAN WANDELINGEN, EXCURSIES, LEZINGEN ENZ.

zondag
13 april

VROEGE VOGELEXCURSIE onder leiding van Adrie Hottinga naar De Mijntjes en de Dorperwaarden bij Terwolde.
Vertrek: 05.30 uur Parkeerplaats Stationsstraat Bibliotheek Epe,
of 06.00 uur bij ingang Scherpenhof te Terwolde.

donderdag
17 april

TEN OOSTEN VAN KIEVITSBLOEM LIGT STAPHORST
Lezing door de heer Corporaal.
Met dia's als illustratie zal de heer Corporaal (medewerker van S.B.B.) ons een beeld geven van de ecologische relaties in het gebied tussen het Zwarte Water en de Overijsselse Vecht. In dit boeiende verhaal wordt ook aandacht geschonken aan het milieu van de wateren.
Natuurlijk zal het beheersaspect niet ontbreken; zo zal o.a. de invloed van verkavelingen aan de orde komen en de wijze waarop "natuur"mensen hierop reageren.
Tijd: 20.00 uur. Eper Gemeentewoning, Stationsstraat Epe.

donderdag
17 april

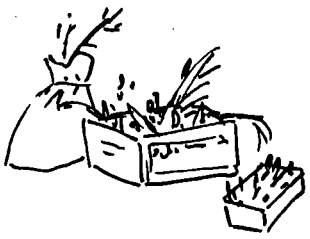

WILDEPLANTEN RUILBEURS. Voorafgaande aan de lezing van de heer Corporaal is er een plantenruilbeurs.
Gooit U bij het opruimen van de voorjaarstuin Uw overtollige planten niet weg, maar doet er een ander plezier mee. Het gaat vooral om planten voor een z.g. wildeplanten tuin. Zaden, stekken enz. zijn ook welkom. Graag in enigszins waterdichte dozen, zakken etc.
Tijd: vanaf 18.45 uur. Eper Gemeentewoning, Stationsstraat Epe.

dinsdag
22 april

VOGELEN OP DE FIETS (door de week!)
voor hen die dan vrij hebben, onder leiding van Els Koopmans.
Natuurlijk zullen naast de vogels ook de voorjaarsbloeiers onze aandacht krijgen.
Vertrek: 8.30 uur op de fiets bij de Keet (restaurant aan de "Dorpenweg" tussen Epe en Heerde, zuidelijk van de afslag naar de A50).
Om ± 12.00 uur is de excursie afgelopen.

zaterdag
26 april

EXCURSIE NAAR KORTENOEVER
Na onze herfstexcursie van vorig jaar organiseert de Natuurbeschermingscommissie nu een voorjaarsexcursie naar hetzelfde gebied. We verwachten veel broedvogels, maar ook aronskelken en geelsterren. Het beheer zal natuurlijk volop in de aandacht staan.

Aangezien er een maximum van 10 deelnemers gesteld is, moeten liefhebbers zich opgeven bij de secretaris (05780-12673).
De deelnemers vertrekken per auto om 8.45 uur bij A.H. te Epe en zullen om ca. 13.00 uur weer thuis zijn.

zaterdag 31 mei/ zondag 1 juni

KADERWEEKEND VAN HET HOOFDBESTUUR over BLADMOSSEN

Plaats: Jeugdherberg De Heemhoeve te Emst (zie Natura maart 1986, blz. 53).
Misschien is het ook mogelijk als "streekbewoner" één excursie of lezing mee te maken.

zaterdag 3 mei

GEWESTELIJKE EXCURSIE NAAR NAARDERMEER EN LAARDER WASMEER
(Eigen auto's!)
Per boot zullen we de aalscholverkolonie bezoeken.
Om 9.00 vertrekken de boten vanaf "De Machine"
(Deelnemers krijgen van de secretaris een plattegrond).
Kosten: f. 10.- per persoon + reiskosten.
Inschrijving: door overmaken van f. 10.- op bankrekening 909922039 bij de Bondsspaarbank in Ermelo, t.n.v. KNNV-Gewest"IJsselstreek" gironummer van de bank is 915600.
De betaling dient uiterlijk 20 april a.s. ontvangen te zijn en de inschrijving gaat op volgorde van binnenkomst.
PER OMGAANDE OPGEVEN! ER IS VEEL BELANGSTELLING!

Bij overinschrijving wordt het bedrag teruggestort (er is een max. aantal deelnemers van 41).
Wilt U ook aan de secretaris doorgeven als U meegaat? Dit in verband met gezamenlijk reizen.

De boottocht duurt 3 à 3½ uur.

's Middags wordt het Laarder Wasmeer bezocht Een vogelreservaat van de stichting "Het Goois Natuurreservaat". Behalve het wasmeer, met riet omzoomd, biedt het gebied droge en natte heide, met de daarbij behorende plantensoorten, hakhoutpercelen en kleinschalige graslandjes. Vanuit een schuilhut zullen we de vogels in en om het meer kunnen bekijken.

Meenemen: lunchpakket, drinken, kijker, laarzen en warme kleding.

zondag 4 mei

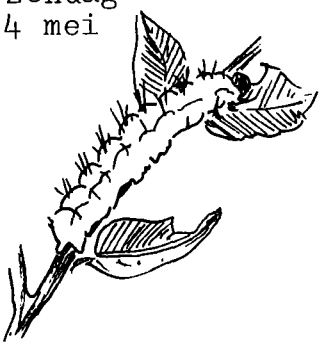

De INSECTEN-WERKGROEP organiseert voor haar leden een instructieve excursie onder leiding van Bauke Terpstra. Op de fiets.
Andere belangstellenden kunnen mee na aanmelding (tel.05780-12083).
De excursie begint om 10.00 uur bij de markt in Heerde. We fietsen richting kanaal en hopen om ca. 13.00 uur weer terug te zijn.
Boeken, vangmateriaal en aantekenboekjes meenemen.

donderdag
8 mei

De MILIEUGROEP organiseert een uiterwaardenexcursie onder leiding van Adrie Hottinga.
Meer informatie over deze excursie zult U in de plaatselijke bladen vinden of U belt tegen die tijd de secretaris (05780-12673).

zaterdag
10 mei

EXCURSIE NAAR DE BEKEN IN DE BUURT VAN DENEKAMP
Een excursie georganiseerd door de leden van de Bekenstichting.
Als er plaats over is kunnen belangstellende KNNV-ers mee. Zij moeten contact opnemen met Mevr. Roelants, tel. 05788-1919.

zaterdag
24 mei

LUSTRUM KNNV 40 JAAR!
Zie uitgebreide mededeling nà het programma.

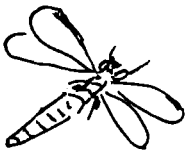

dinsdag
10 juni

FIETSEXCURSIE DOOR DE WEEK RICHTING WETERING
Voor hen die vrij hebben. Onder leiding van Els Koopmans.
Bij deze excursie zullen we volop aandacht schenken aan planten en insecten.
Vertrek: 9.00 uur bij A.H. te Epe; op de fiets, en om ca. 12.00 uur zullen we weer terug zijn.

zaterdag
14 juni

GEWESTELIJKE KADERDAG IN LELYSTAD

met als thema "KOLONISATIE VAN DE POLDER"
Aan de orde komen kolonisatie van planten en vogels en misschien zoogdieren in de nieuwe polder.
's Middags is er een excursie in de Oostvaardersplassen.
Programma

9.30 uur:koffie; 9.45 uur:Opening door de heer D. Koopmans; 10.00 uur:Inleiding over kolonisatie van vogels in het Oostvaarders plassengebied door de heer Wigbels. 10.45 uur:Pauze met koffie. 11.15 uur:Inleiding over een onderzoek naar de eerste planten in de polder, door de heer Van der Toorn; 12.00 uur: Lunch (brood meenemen). 13.00 uur: Vertrek voor excursie naar de Oostvaardersplassen.
17.00 uur: Sluiting.

Er zijn behalve voor de reis en de soep geen kosten aan deze dag verbonden.
Deelnemers moeten zich vóór 5 juni a.s. melden bij de secretaris.
Tijd: 9.30 uur
Plaats: Scholengemeenschap Lelystad (SGL)
Kofschip 1, Lelystad.

Behalve voor bestuursleden is deze dag ook bedoeld voor excursieleiders,"stukjesschrijvers" en andere geïnteresseerde leden!

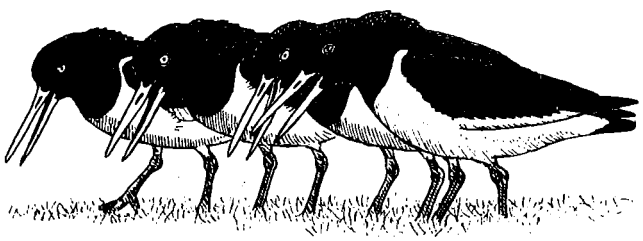

SCHOLEKSTERS

INVENTARISATIE-EXCURSIES GEWESTELIJKE FLORISTISCHE WERKGROEP

zaterdag 12 april	Vertrek 9.30 uur Station Olst naar Fortmond. Leiding Hans Grotenhuis.
zaterdag 7 juni	Vertrek 9.30 uur Station Olst naar Nijendal en Hogenkamp. Leiding Jan Hulshof.
zaterdag 14 juni	Vertrek 10.00 uur Station Deventer. Excursie samen met Rijksherbarium in Uiterwaarden Wilp onder leiding van Henk Menke.
woensdag 18 juni	Vertrek 19.00 uur. Ruïne kasteel Nijenbeek, naar Uiterwaarden Wilp en Rammelwaard. Leid:Henk Menke
zaterdag 5 juli (gewijzigde datum)	9.30 uur Station Klarenbeek naar Gietelse en Appense Veld. Leider Hans Grotenhuis.

(Nadere inlichtingen bij Dik Koopmans, tel. 05780-12083).

VER. MILIEUZORG EPE

zondag 20 april

ZES ZURE-REGEN-EXCURSIES

Tijdens deze wandelingen zal in Epe en Vaassen in het veld de aantasting van de bossen worden bekeken onder deskundige leiding. Een en ander is georganiseerd door de Vereniging Milieuzorg Epe. Voor vertrektijden en plaatsen:
raadpleeg de plaatselijke pers.
of:Bel Peter Pfaff 05780-16744

Aan het Bestuur van de Kon.Ned.Natuurhistorische Vereniging te Epe.

Apeldoorn,8-3-'86
Olieslagershorst 415.

Beste mensen,
Volgens mij bestaat Uw vereniging ± 40 jaar! En nu wil ik U van harte gelukwensen met dit heugelijke feit! Ik was, met o.a. de heer Stel en burgemeester Diepenhorst bij de oprichting in 't Hof van Gelre. Heel vaak maakten we de meest prachtige excursies!

Met vriendelijke groeten van

(mevr.) S.G.Westermann.

DE VIERING VAN HET 40-JARIG BESTAAN VAN ONZE AFDELING

K.N.N.V. AFD. EPE HEERDE 40 Jaar

Op 24 mei a.s. is de excursie per bus naar de Ooypolder en de St. Jansberg, de feestelijke maaltijd, receptie en lezing.

Het programma voor deze jubileumfeestdag is als volgt samengesteld:

08.00	uur	vertrek vanaf restaurant De Keet te Heerde.
09.30-11.30	"	wandeling in en bij de Ooypolder.
11.30-13.30	"	Vervoer per bus naar de St.Jansberg met daarna de mogelijkheid om bij de Plasmolen de lunch te gebruiken.
13.30-15.30	"	excursie in het gebied van de St.Jansberg.
17.00-17.30	"	aankomst in Heerde bij restaurant De Keet.
17.30-19.15	"	diner in restaurant De Keet.
19.15-20.00	"	mogelijkheid voor genodigden om de afdeling te feliciteren.
20.00-....	"	Dia-lezing door Dr.R.Horreus de Haas in de kleine zaal van De Keet.

De excursies vinden plaats onder deskundige leiding van leden van de afdeling Nijmegen.

Voor de deelnemers aan de excursies van deze dag bestaat de mogelijkheid indien zij per auto komen, deze op het parkeerterrein bij De Keet neer te zetten.

Het gebied van de Ooypolder is onder normale omstandigheden zonder laarzen begaanbaar. Is echter de waterstand van de Waal hoog of heeft het geregend, dan kan het verstandig zijn laarzen mee te nemen en eventueel aan te trekken.

U dient zelf voor de lunch en voor de koffie te zorgen. Het is mogelijk om gedurende de middagpauze bij één van de restaurants bij de Plasmolen te lunchen of koffie te drinken.

AANMELDING EN KOSTEN

Het totaal aantal personen, dat aan de excursies kan deelnemen is 50. Het is mogelijk om voor de diverse onderdelen van de dag afzonderlijk in te schrijven, nl.
1. de excursies
2. het diner
3. de lezing.

De kosten van de diverse onderdelen bedragen voor
- de excursie f. 7.50 per persoon
- het diner f. 7.50 per persoon
- de lezing is vrij toegankelijk

Inschrijving kan geschieden door middel van het overschrijven van f. 7.50 per persoon per onderdeel van deze dag op gironummer 680748 t.n.v.
Mevr. P. Bijlsma-Pols
Postbus 81
8160 AB Epe

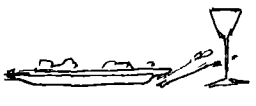

zie ook pag. 9

U wordt verzocht om op Uw overschrijvingsformulier te vermelden waar U aan deelneemt en voor hoeveel personen de aanmelding geldt.

Indien er meer dan 50 personen aan de excursie deelnemen is de valutadatum,vermeld op de afrekening van de Postbank, bepalend voor de deelname.
Bij overtekening wordt het gestorte bedrag geretourneerd.

Indien er minder dan 50 leden van de afdeling Epe/Heerde deelnemen, bestaat de mogelijkheid om introducé's mee te nemen.
De kosten voor introducé's bedragen:

-excursie f. 15.- per persoon
-diner f. 18.25 per persoon

Indien U aan de excursie of aan het diner deelneemt, wordt U verzocht om naast de overschrijving van het bedrag op voornoemde girorekening, bijgevoegde strook op te sturen aan:

W.Bijlsma
Postbus 81
8160 AB Epe

N.B. BEWAART U DIT BERICHT!

De heer Stel opende de vergadering met een dankwoord aan de heer Ni die, in plaats van de heer Van Voorst, de ochtendwandeling had geleid en we uitstekende wijze.
De kleine opkomst en de afwezigheid van twee bestuursleden speet hem, omdat vergadering voor belangrijke beslissing wordt geplaatst: er moet een nieu voorzitter worden gekozen i.v.m. het vertrek van de heer Diepenhorst.
2e voorzitter en de penningmeester aan de ho
de leden in Heerde maakt hi

UIT EEN ZEER LEDENBLAD. IS HET NU ANDERS?

ZAT. 24 MEI

JUBILEUMBUSTOCHT

ONS OCHTENDEXCURSIEDOEL:

„DE OOYPOLDER"

Fragmenten uit:
Rapport van de Natuurwetenschappelijke Commissie betreffende Ooypolder/Millingerwaard.
auteurs: Ir I. Koch
Drs A.A.M.van Marrewijk

november 1983

"Het gebied van de grote rivieren neemt een bijzondere plaats in bij de natuur-en landschapsbescherming in ons land. Het onderscheidt zich door zijn karakteristieke, afwisselende, levendige vergezichten, waarin de aktiviteiten van mens en natuur op vaak harmonieuze wijze samengaan. Het rivierengebied heeft een grote vormenrijkdom, die is veroorzaakt door vroeger, maar ook thans nog werkzame fluviatiele processen en door de maatregelen die de mens heeft genomen om deze processen te beteugelen en het gebied geschikt te maken voor bewoning en bewerking. Hierdoor ontstond een rijk geschakeerd landschap, dat gekenmerkt is door een sterke mate van dynamiek, een afwisseling van oecotopen en door het voorkomen van vele kenmerkende plante- en diersoorten. Bovenstaande kenschets geldt wel zeer in het bijzonder voor het gebied Ooypolder-Millingerwaard ten oosten van Nijmegen."

"De deelgebieden zijn onderscheiden naar landschappelijke kriteria en verschillen in oecologische aspekten (zie kaart):

A.- <u>de laag gelegen gebieden:</u> de polder van Beek en het zuidelijk deel van de Cirkul van de Ooy, het zuidelijk deel van de Duffelt;
B.- <u>het stroomruggengebied</u>: het overgrote deel van de Duffelt;
C.- <u>het oeverwalgebied</u>: het noordelijk deel van de Cirkul van de Ooy, de polder van Erlecom, de noordelijke Duffelt;

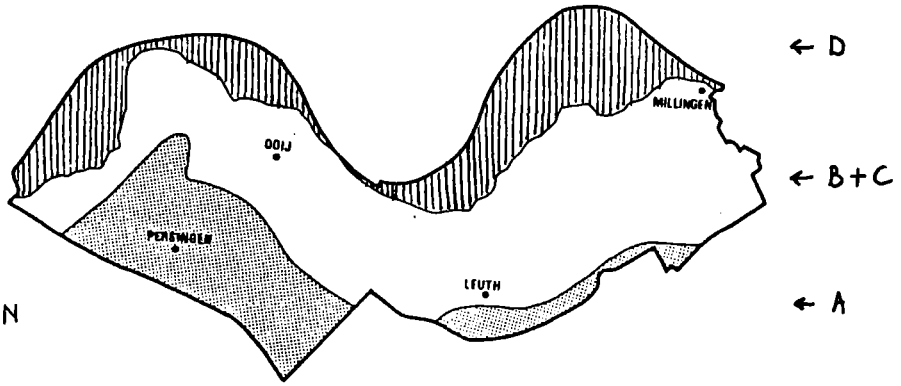

D.- de onbekade uiterwaarden: de waard ten westen van de Oude Waal, de Bizonbaai, de Erlecomsche en Kekerdomsche Waard en de bekade uiterwaarden: de Oude Waal bij Nijmegen en de Millingerwaard."

"De natuurlijke verscheidenheid wordt, behalve door de verschillen in waterhuishouding bepaald door de variatie in substraat en door de aard van het grondgebruik. Op de zavelgronden van de stroomruggen ontstond een kleinschalig gevarieerd cultuurlandschap met heggen, houtwallen, boomgaarden, akkers en graslanden, waarvan de biologische betekenis o.a. berust op een rijkdom aan zangvogels, het voorkomen van de Steenmarter, zeldzame onkruidgemeenschappen van graanakkers en gevarieerde bermbegroeiingen. Oecologisch en landschappelijk vindt dit gebied zijn voortzetting in de Duitse Duffelt.

De laag gelegen kleigebieden zijn open, weinig ontsloten, met watergangen doortrokken en overwegend als grasland in gebruik. Deze gebieden hebben betekenis als broedgebied voor weidevogels en foerageergebied voor overwinterende ganzen, afkomstig van een drietal slaapplaatsen: een diepe ontgronding in de Gendtsche Waard, de Bijlandsche Waard en de Kaliwaal. Zoals reeds eerder werd vermeld, is het voorkomen van veen langs Het Meer een bijzonder feit en zijn er vegetatiekundige waarden aan gekoppeld, die verder niet in het gebied worden aangetroffen. Zeer waardevol is het open, laag gelegen gebied van de polder van Beek en de Cirkul als jacht- en foerageerterrein van met name roofvogels, uilen en tal van vleermuissoorten die op de aangrenzende stuwwal gehuisvest zijn."

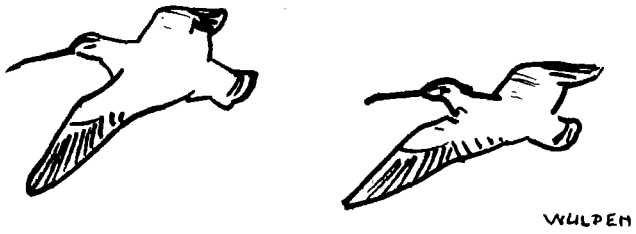

In het oeverwalgebied en in de uiterwaarden heeft klei-, zand- en grindwinning geleid tot het ontstaan van interessante en zeer gevarieerde biotopen. Bijzonder soortenrijk zijn plaatselijk de begroeiingen op dijken. In de uiterwaard zijn op verlaten terreinen van steenfabrieken bijzondere ruderale plantengemeenschappen gevestigd. Voorts komen in de uiterwaarden zandige kaden en opduikingen voor, die een bijzonder milieu vormen voor droge kalkgraslanden. De steenglooiingen langs de Waaloever en oude kademuren vormen plaatselijk waarde volle biotopen, waar zich tal van zeldzame tot zeer zeldzame plantesoorten konden vestigen."

Al met al, een zeer bijzonder gebied, zeker de moeite waard om tijdens onze jubileumbustocht te bezoeken.

Voor wie het hele rapport, een gedegen boekwerk, wil lezen, is het ter inzage. Even bellen met 05780-12083.

Redactie.

ONS MIDDAGEXCURSIEDOEL:
„DE SINT JANSBERG"

NA DE LUNCH

Nu vervolgen we onze excursie in het aan de rand van het zogenaamde "Bekken van Groesbeek" gelegen Sint Jansberg. Dit gebied met een oppervlakte van 257 ha is sinds 1972 eigendom van Natuurmonumenten en ligt enige kilometers ten zuidwesten van Groesbeek nabij de Plasmolen. Het grenst aan een, om andere redenen bekend terrein, nl. de Mookerhei, waar ruim 400 jaar geleden, om precies te zijn op 14 april 1574 de prinselijke legers onder bevel van Lodewijk en Hendrik van Nassau slag leverden tegen het Spaanse leger onder bevel van d'Avila.

Lodewijk en Hendrik verloren hierbij zowel de slag als hun leven.

Wat dat betreft is een K.N.N.V.-excursie een aanzienlijk veiliger gebeuren.

Opmerkelijk steil rijst de hoge heuvelrug van de Sint Jansberg op uit het Maasdal.
Deze heuvelrug, oorspronkelijk een door riviersedimenten gevormd terras, is in de voorlaatste ijstijd als stuwwal door het landijs omhoog gedrukt en kreeg in de laatste ijstijd zijn huidige vorm, doordat het smeltwater er diepe dalen in uitschuurde (of naar de theorie van Prof. De Jong tijdens de lezing voor de K.N.N.V. naar voren gebracht, door de over de bevroren ondergrond afglijdende modderstromen!).
Dat het gebied tot op de dag van vandaag zijn steile hellingen heeft kunnen behouden is voornamelijk te danken aan de aanwezigheid van na de voorlaatste ijstijd door de wind afgezette lösslagen welke minder gevoelig zijn voor erosie.

Het grootste deel van de hellingen is begroeid met loofbossen (beuken-eikenbos verbond) en overigens beplant met naaldbomen en/of exoten.

De hoogste punten van de Sint Jansberg zijn de Kiekberg (77 m) en de Sint Maartensberg met een hoogte van 66 m.

Op de hellingen vonden we o.a. Grote Veldbies.

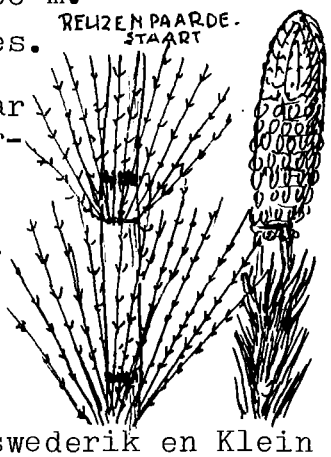

Aan de bovenrand van de helling langs de daar aanwezige akkers vinden we o.a. Witte klaverzuring, Bosanemoon, Grootbloemmuur en Veelbloemige salomonszegel.

Aan de voet van de helling waar het plaatselijk behoorlijk drassig is, ligt het voor ons meest interessante gebied. Hier groeit Gevlekte dovenetel, Gevlekte aronskelk, Muskuskruid, Zwarte rapunzel en Wijfjesvaren.

Maar ook de zeldzame Reuzenpaardestaart, Boswederik en Klein glidkruid weten zich in dit milieu nog steeds te handhaven.

In de bronbeekjes treffen we het eveneens zeldzame Paarbladig goudveil en Verspreidbladig goudveil aan.

In een dergelijk afwisselend landschap is niet alleen de flora, maar ook de fauna goed vertegenwoordigd. Zo behoren de torenvalk, bosuil, steenuil en nachtegaal tot de vaste bewoners.

Afhankelijk van de weersomstandigheden hopen we ook nog het één en ander te zien op het gebied van vlinders en andere insecten. We zullen waarschijnlijk niet het geluk hebben wat ons tijdens een vele jaren geleden gemaakte, gewestelijke excursie in dit gebied ten deel viel: Een hazelworm, die kennelijk het evenwicht op de steile helling had verloren, rolde toen voor de voeten van een aantal verbaasde excursiegangers van de berg.

Dit zo ver afgelegen gebied wordt door de jubileumbustocht voor de leden van de K.N.N.V. afd. Epe/Heerde bereikbaar. Geeft U zich snel op?

Henk van Woerden.

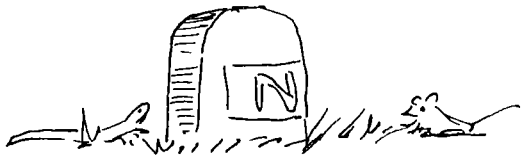

VAN 30-JARIG NAAR 40-JARIG BESTAAN:
10 JAAR WEL EN WEE v.d. K.N.N.V.

In het jaarverslag van 1976 lees ik:"Het 30-jarig bestaan van onze afdeling is op gepaste wijze in de "Heemhoeve" gevierd". Velen zullen zich dit feest herinneren. Ik had net het secretariaat overgenomen en weet nog goed hoe wethouder Dijkstra ons aanspoorde om ons in te zetten voor het schoolbiologisch werk.

Schoolbiologie

Enkele jaren lang timmerde onze werkgroep "schoolbiologie" aan de weg, of liever klopte aan bij de scholen, met lesbrieven, wandelingen, dia-series, demonstratielessen e.d. De Heer Dijkstra bleef ons steunen en zorgde voor een gemeentelijke werkgroep schoolbiologie. Een mooi rapport verscheen, maar heeft helaas niets opgeleverd. De tijden werden wat minder gunstig, maar vooral een brief van de Christelijke scholen heeft ons parten gespeeld. Zij wilden niet meewerken aan een gemeentelijk programma, maar wensten wel hun financiële deel, zodat zij zelf een schoolbiologisch programma konden opzetten. Toen konden wij het wel vergeten en sindsdien zit ons schoolbiologisch centrum in het KNNV-archief.

Cursussen

Ieder jaar is er een cursus geweest. Het aantal avonden varieerde, evenals het aantal deelnemers, maar veel natuurhistorische onderwerpen zijn aan bod geweest. Zo zijn we bezig geweest met het determineren van planten, met de beken, het bos, de grassen en het afgelopen jaar zijn tien leden enthousiast een hele dag onder deskundige leiding aan het tekenen en schilderen geweest. Naast onze eigen leden mochten we ook vele anderen verwelkomen.

Natuurpaden en Tussen Heuvels en Rivier

Om niet-KNNV-ers op allerlei natuurhistorische zaken te attenderen bewandelen we al vele jaren twee wegen.
Dat zijn onze Natuurpaden bij de Renderklippen en in het Eperholt en onze rubriek "Tussen Heuvels en Rivier".
De natuurpaden zijn ingericht voor de streekbewoner en de toerist,die onze streek bezoekt.

De rubriek wordt door de streekbewoners veel gelezen, hetgeen blijkt uit de talloze reacties die ons bereiken.
Ook de fietstochten,die we jaarlijks voor de V.V.V. begeleiden, trekken zowel toeristen als Epenaren.

Uit al deze reacties blijkt, dat ook vele niet-leden belangstelling hebben voor het natuurgebeuren in onze streek.
Een handicap blijft, dat velen individueel op pad gaan en niet in verenigingsverband. Jammer, want op deze wijze blijven veel waarnemingen onbekend.

Ook financieel is de rubriek voor ons belangrijk. Dank zij deze inkomsten kan onze redactie op bijna professionele wijze ons afdelingsblad Natuurklanken uitgeven.

Natuurbescherming

Een heel andere ontwikkeling in deze laatste jaren laten de werkzaamheden van de Natuurbeschermingscommissie zien.
Begonnen we met ons zorgen te maken over de achteruitgang van de natuurlijke omgeving, we zijn nu daadwerkelijk bezig met het beheer van 4 natuurterreinen. Negen jaar geleden ging de bomenwerkgroep op pad om zoete kers te inventariseren. Nog geen jaar later waren dezelfde mensen bezig om jeneverbessen vrij te stellen. Als het balletje rolt, gaat het snel.
Boer Jonker wilde zijn laatste stukje veen wel laten liggen, als wij het onderhielden d.w.z. maaien en maaisel afvoeren. Gelukkig is de gemeente bijgesprongen met een subsidie om dit te financieren.
Toen de subsidiekraan werd dicht gedraaid, werden we bijgestaan door het Antoniegilde, dat binnenkort zelf een terrein aankoopt om door ons te laten beheren. Al met al heeft onze Natuurbeschermingscommissie veel waardevol werk verzet en hopelijk blijven de overheden deze aktiviteiten steunen en zullen plannen tot ontwateringen van venen, het weghalen van houtwallen en het radicaal kaalhakken van natuurterreinen in de toekomst niet meer tot uitvoering komen.

Naast al deze aktiviteiten hebben we ook ons "normale" werk gedaan.
Het bestuur heeft voor een uitgebreid lezingen- en excursieprogramma gezorgd, waarbij ons jaarlijkse kamp niet ontbrak.

De werkgroepen hebben zich toegelegd op natuurstudie en inventarisaties.
Onze werkgroepen blijven niet altijd bloeien, soms is er wat teruggang, soms ook weer een bloeiperiode met veel aktiviteiten, maar altijd zijn onze deskundige leden op allerlei natuurhistorische gebieden bereid om anderen te helpen bij het determineren en nooit doet het bestuur een vergeefs beroep als er een excursieleider nodig is.

Wij kunnen terugzien op 10 jaar met een aantal goede aktiviteiten en een aantal positieve ontwikkelingen. We staan voor de taak dit de komende tien jaar voort te zetten en uit te bouwen. Er is veel te doen op natuurhistorisch terrein, sommige aspecten zijn individueel in te vullen, maar voor andere is een krachtige vereniging nodig.

De Secretaris
Chris Drevijn.

TERUGBLIK

OP DE EERSTE EXCURSIE

VAN DE AFD. EPE DER NEDERL. NATUURHIST. VEREEN.

OVER HET LANDGOED TONGEREN

ONDER LEIDING VAN DEN HEER D. HENDRIKS

OP ZATERDAG DEN 11 MEI 1946

Drosera

Pedicularis Kartelblad
behoeft yzeroer

Majánthemum bifólium Dalkruid

HERINNERINGEN VAN DE MOTOR BY DE OPRICHTING VAN ONZE AFDELING IN 1946: DE HEER H.E. STEL

Diversen

Bij de oprichting van de afdeling Epe (later toen er enkele leden in Heerde kwamen, afd. Epe/Heerde), waren we nog niet "Koninklijk".
Onze oprichting had plaats in de foyer van het "Hof van Gelre".
Hoofdbestuurslid was meen ik Dr Hogenraadt uit Deventer, die de installatierede hield. De lezing werd gehouden door het hoofdbestuurslid Dr. van Rijsinge.

We zijn toen gestart met ca. 35 à 40 leden; dit aantal is spoedig wel uitgebreid.
De nagelaten "papieren" spreken misschien wat duidelijker of volledieger taal.

Personalia

Dr. Hogenraadt was een vogelkenner, maar zijn vrouw kende de vogels alleen op hun geluiden. Samen waren ze ideale excursieleiders.

Ik hoop dat de namen van de oprichtingsmensen op een presentielijst bekend zijn.

Voorlopig bestuur was;
Initiatiefnemer Dr. I.N.Th. Diepenhorst,
Secretaris/2e voorzitter H.E. Stel
Leden:Mej. M.J.Kempees en J. Sevenster en later ook o.a. Els Hendriks, Mevr. Nolet, Mevr. Van Kiswick, de heer W. Breemen (S.B.B.).

Het verdere verloop moet uit de nog aanwezige bescheiden blijken.

Enkele namen van leden:
Verschillende dames van de Nijverheidsschool.
Verschillende onderwijzeressen l.o. en u.l.o.
Wijkverpleegsters uit Epe en Emst.
Uit Heerde: de heren W.Tol, Van Voorst, Waayer, Mevr. Zevenbergen, Mej. Westermann, fam. Koot, Mevr. Colombijn sr., Mevr. Bakker van Zuiden (Paalbeek), fam. Tritten, H. Menke, dames Nieland(onderwijzeressen), fam. Van Poorten van de "Tippe".

Excursies

Middag- of avondexcursies werden in de wintertijd o.a. in de bossen gehouden (bij sneeuw) voor wild- en vogelsporen.
We hebben al spoedig (ik geloof ca. 1948) een week-excursie gemaakt naar Zuid-Limburg (zaterdag tot en met zaterdag).
Geweldig interessant geweest met leden van de afdelingen Epe/Heerde, Zwolle, Apeldoorn, Deventer en 1 zelfs uit Zutphen.
Dit is wel de enige "monster" excursie geweest.

Verder gingen we naar het Pinetum van Dr. Oudemans in Putten, het Pinetum "IJsselvliedt" bij Wezep en naar het Hulshorsterzand.
Het Kroondomein bezochten we met Houtvester Brandsma (was ook lid) uit Vaassen.
In het voorjaar gingen we de kemphanen bekijken in het weidevogelreservaat "De Hoenwaard" (a.d.IJssel) bij Wapenveld en Hattem.

Andere excursies die ik me nog herinner waren naar de aalscholverkolonie van Bakker in het Wieden-gebied van de kop van Overijssel, naar natuurreservaat "Fortmond" bij de steenfabriek (t.o. Veessen a.d.IJssel), naar de krentebossen van Doornspijk.
Interessant was ook het museum Piet Bos van de Holterberg en het museum Natura Docet in Denekamp, met bezoek aan het brongebied bij Ootmarsum.
De tuin van Kasteel Amerongen en de meeuwenkolonie bij Leersum (introductie burgemeester van Amerongen-Leersum) was een geliefd excursiedoel.
Dichter bij huis waren de excursies naar de Viskwekerijen v.d. Heide Mij.; Emst en Vaassen, naar de omgeving van de Woesterberg (archeologie), met Wouter Tol uit Heerde naar de Renderklippen van Epe/Heerde en soms (zeer interessant) "het Zwolse Bos" (archeologisch).

We hebben veel medewerking gehad van de heer W.Breemer (S.B.B.) -ook lid - en de heren Dogger en Foks, beheerders van de visvijvers Emst en Vaassen.

Verder gingen we in de naaste omgeving naar het Smidsveen op Tongeren (bos en vennen), Welna (idem), het sprengengebied van de Paalbeek.
Dan waren er de sloot- en beekexcursies in het voorjaar in Wissel of Dijkhuizen.
Op Hemelvaartsdag hielden we altijd een traditionele "vroege" ochtendtocht.

De Tongerense berg was eldorado voor mierenleeuwen. Op landgoed De Dellen , Tongeren en Welna waren de paddestoelen excursies.

Lezingen

Als regel waren er 4 lezingen per winterseizoen.
De 4 à 5 excursies waren verdeeld over het gehele jaar.

Ieder winterseizoen hadden we "recht" op één lezing van één der leden van het Hoofdbestuur (gratis).
Veel contact was er met leden uit Apeldoorn en Deventer; vooral door mijn speciale vriend (helaas overleden) J.F. Vogel, opperjagermeester aan het Hof, die we dikwijls als "gast" hadden met lichtbeelden.
Ook door hem hadden we veel goede contacten, o.a. met Drs. Van Sinderen Bakker.

Het is een heerlijke tijd geweest!
Héél veel succes verder met de voorbereiding van "het feest".

(P.S. De heer Stel hoopt op 25 maart a.s. 88 jaar te worden!)

Groeten,
Herman E. Stel.

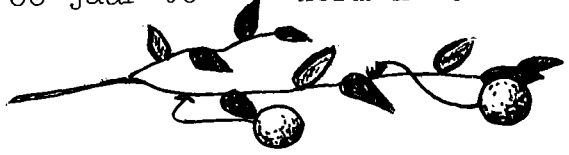

DE PLAATS VAN DE K.N.N.V. IN ONZE STREEK

"De betekenis van onze K.N.N.V.-afdeling voor de streek"
Dat was het onderwerp waarover ik me voorgenomen had enige gedachten op papier te zetten.
Dat velen ook buiten onze vereniging de K.N.N.V. kennen, was voor mij een vaststaand feit. Het blijkt uit allerlei reacties. Dat men nogal eens meent, dat onze leden voor een groot deel halve of hele biologen zijn en zeer geleerd, heb ik ook ervaren. Dit idee vormt, vooral voor mensen die hier geboren en getogen zijn, een drempel om lid te worden. Ze kunnen zich geen voorstelling maken van wat er binnen onze club leeft. De trotse vlag van "natuurstudie" dekt, en dat weet ieder lid, bij lange niet de hele lading!
Natuurstudie is wel één van de doelstellingen van de K.N.N.V. natuurlijk.
Dat "studie" is een duur woord, dat voor veel leden niet méér inhoudt dan het met wat meer gerichte belangstelling dan van de doorsnee burger, rondwandelen in de natuur. Het is de grootste groep.

Onze eigen verenigingsbladen Natura en in wat meer streekeigen en populaire vorm Natuurklanken moeten dit gerichte natuurbeleven stimuleren en verrijken. Tijdens excursies, cursussen en zomerkampen gaat het leren en vooral de onderlinge uitwisseling van ervaringen en waarnemingen weer wat verder. Vooral de ontmoeting van gelijkgezinden is belangrijk.
Maar dat is allemaal een interne zaak. De buitenwereld merkt er niets van, wat dat ploegje K.N.N.V.-ers beleeft.

Van deze kleine groep mensen is er dan een nog veel kleiner deel echt heel actief in de werkgroepen en last but not least zijn er de individuele specialisten.

Wanneer je de namen van deze laatste groep op een rijtje zet, kom je toch nog tot een respectabele lijst van zo'n 22 mensen, die ook even zovele vraagbaken zijn op hun gebied. Wat dat betreft hoeft onze afdeling niet onder te doen voor andere afdelingen in het land.

Maar heeft dit alles waarde voor de streek? Ja of neen?
Een concreet voorbeeld is het vrijwillig landschapsonderhoud. Waarom doen we dat? Waarom worden biezenlandjes en jeneverbesterreintjes door ons (lees enkele actievelingen) onderhouden? Waarom is de "Bekenstichting" oorspronkelijk uit het initiatief van K.N.N.V.-ers ontstaan,belangrijk voor de streek?
"Om een stukje landschap te behouden" kun je zeggen "of is het meer de behoefte van ons toch iets te doen om de grote achteruitgang van de natuurwaarde van het landschap tegen te houden?" Wat heeft de streek eraan? Lees hier voor streek eens de bevolking. En je gaat alweer vraagtekens zetten. Mooie woorden als "leefmilieu verbeteren" en "het oude, kleinschalige landschap behouden" hebben

niet veel vat op het gros van de mensen. Er zijn zelfs zeer tegengestelde belangen. Hoewel..... zou de gestage drop, die we laten vallen in de steen van onverschilligheid, wantrouwen en eigenbelang toch een klein holletje kunnen vormen?
Met dat idee voor ogen zouden we nog veel meer naar buiten moeten treden met onze kennis, onze voorlichting en vooral ook met ons enthousiasme.

Onze kennis, ik schetste hierboven al, dat we daar in de vorm van deskundigen en werkgroepen heel wat van in huis hebben, kan, neen, móet dienen om anderen van dienst te zijn. Ze wordt o.a. gebruikt in de milieugroepen. Het blijkt hierbij, hoe belangrijk het vastleggen van waarnemingen is, ook van elk individueel lid.

Een schoolbiologisch centrum (we hebben ons daar destijds heel sterk voor gemaakt) had een basis kunnen worden voor alle activiteiten naar de bevolking toe. Het is mislukt. Zelfs in de "goede tijd" waren de gemeentebesturen er niet echt warm voor te krijgen. In die periode hebben we toch heel wat voor de scholen gedaan:lesbrieven, cursussen en excursies voor de scholen, gesprekken met gemeente-bestuurders en onderwijzers.Een massa vrije tijd zat er van ons in. Misschien dat een I.v.N afdeling meer mogelijkheid hiervoor zou hebben?

Het Natuurbeschermingsjaar 1970 (N70) gaf ons destijds aanleiding naar de Apeldoornse Courant te stappen om aan de streekeditie een wekelijkse natuurrubriek voor te stellen. Doel was: belangstelling wekken bij het grote publiek. Dat deze rubriek "Tussen Heuvels en Rivier", later ook overgenomen door de Zwolse Courant, nog in 1986 springlevend is, danken we mede aan de vele reacties van de lezers. Vorm en inhoud bleken aan te slaan. Heel merkwaardig is het feit en ik verbaas me daar telkens weer over, dat de meeste reacties, die bestaan uit bijvalsbetuigingen, kritiek, vragen, doorgeven van waarnemingen, verzoeken om medewerking, zeer zelden komen uit de hoek van onze eigen leden, waarvan een deel toch ook deze rubriek leest. (Ook over stukjes in ons eigen orgaan "Natuurklanken" komen trouwens weinig opmerkingen uit onze eigen kring!)

Op de krantenrubriek reageren landbouwers, kinderen, ouden van dagen, ongeschoolden tot academisch geschoolden, mannen en vrouwen. Ze bellen op of schrijven briefjes. We hopen door de rubriek, die door een paar vaste schrijvers en enkele incidentele medewerkers uit de K.N.N.V. verzorgd wordt, de natuur- en landschapsbescherming, het tweede doel van de K.N.N.V. voor een ieder begrijpelijk te maken.

De afdeling Epe/Heerde heeft zich in de 40 jaar van haar bestaan ontwikkeld van een klein clubje enthousiaste natuurliefhebbers tot een afdeling met "een gezicht" in de streek tussen Apeldoorn en Hattem.
We hopen dat ze een beetje het geweten prikkelt van de bestuurders, beheerders, eigenaren en onderwijsmensen in de streek tussen Heuvels en Rivier.
Want "men"weet wel degelijk,dat we er zijn!

Els Koopmans-Grommé

"EIGENLYK HAD JE HET ALLEMAAL MOETEN OPSCHRYVEN!"

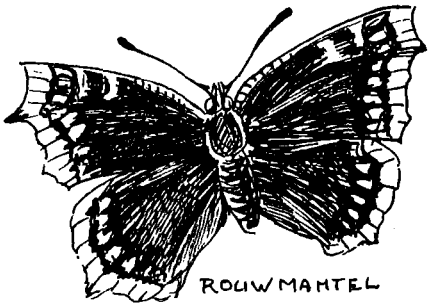

Dat was een verzuchting van Wouter Tol in Heerde.
We hadden het die middag met elkaar over de veranderingen in de vlinder- en vogelbevolking van onze streek in de loop der jaren. Alle veranderingen in dit onderdeel van de fauna tijdens de 40 jaar dat onze afdeling bestaat, maar ook sinds de tijd voor de oorlog, toen Wouter al veel rondkeek in de natuur om zijn woonplaats. Ze hangen eigenlijk samen met veranderingen in het landschap, de uitbreiding van de bevolking en dus ook van de bebouwing, de veranderende landbouwmethoden, de betere afwatering. Dat zijn stuk voor stuk factoren, die door de mens werden bewerkstelligd.

Grote oppervlakten aan heide en stuifzand, zowel vlak als golvend, werden sinds de jeugd van Wouter bebost, vooral na de oorlog. Er verdwenen veel bomen uit de dorpen door wegenaanleg en dorpsuitbreidingen, oude tuinen werden parkeerterreinen, houtwallen verdwenen (en verdwijnen nog steeds), bloemrijke roggeakkers werden saaie maisvelden. Gelukkig wordt de laatste jaren in de dorpen en langs de wegen weer nieuw groen ingeplant. Een goed voorbeeld van zo'n nieuwe aanplant zijn de bosjes, die Staatsbosbeheer langs de weteringen oostelijk van Heerde heeft gecreëerd. Ze bevatten alleen streekeigen soorten. De vlinderbevolking en de rijkdom aan zangvogels nemen hier dan ook weer toe. De populierenbossen aldaar, hoewel niet van nature hier thuishorend, zijn een geschikte biotoop voor de grote weerschijnvlinder, door Wouter daar kortgeleden nog waargenomen.

De uitgestrekte heidevelden waren woonplaats voor veel vlinders. Het heideblauwtje bijvoorbeeld was er op gunstige dagen massaal aanwezig. Je ziet ze nu veel minder. Nog wel algemeen, ook in de dorpen, is het vuilboomblauwtje. De nachtpauwoog, waarvan we zo nu en dan nog wel een rups op de hei vinden, was toen een gewone verschijning, zeker omstreeks de jaren vijftig. Wat je ook veel tegenkwam was de aardige purperbeer, een kleine beervlindersoort.
Waar het wat vochtig was, zoals b.v. bij de zogenaamde Witte Sloot achter de Koerberg in Heerde, was elk jaar de kleine ijsvogelvlinder aan het zonnen op de bladeren van de bomen rondom. Volgens zeggen moet dit watertje een oude loop van de Grift zijn. De naam Oude Grift wordt ook nog wel gebezigd. Het was daar helemaal een merkwaardig gebied. Waar nu de weg naar de Sportterreinen is in Heerde en langs de weg naar de Koerberg, kwamen knautia, marjolein, cichorei, wilde reseda en kattedoorn voor. Ze wijzen volgens Wouter op een fluviatiel verleden. Vooral de eerste twee soorten zijn echte vlindervriendelijke bloemen. Soms kwam de fraaie keizersmantel ze bezoeken. De kleine parelmoervlinder was er algemeen en de zilveren maan kwam er ook voor. De rupsen van deze drie soorten parelmoervlinders leven o.a. op viooltjes. Bosviooltjes en ook moerasviooltjes kwamen toen vrij veel voor.

Als je tijdens een boswandeling een bloedende berkestam zag (berkesap is suikerhoudend), had je grote kans daar rouwmantels op aan te treffen, grote, bijna zwarte vlinders met een gelige vleugelzoom. Dat was zeker nog zo in 1960. Daarna is deze soort steeds zeldzamer geworden, niet alleen in ons land trouwens.

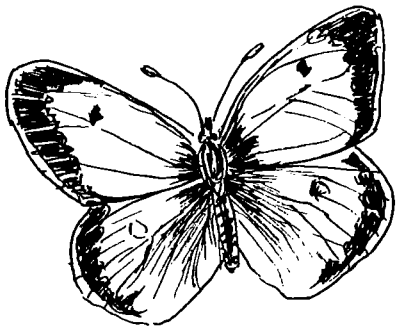

ORANJE LUZERNEVLINDER

De grote vos is altijd zeldzaam geweest, zolang Wouter zich kan herinneren. Toch heeft hij 5 à 6 jaar geleden nog twee keer een gezien. Dat was in het bosgebied in Heerde en in het Eper Holt. Exacte data weet hij niet.

De IJsseldijken met hun vroegere bloemenweelde en de hooilanden van het Wapenvelder Broek waren ook een vast insectenonderzoeksgebied voor Wouter. Vrijwel elke zomer kwam hij er de gele luzernevlinder tegen en soms ook de oranje soort. Dambordjes waren er veel en de mooie koninginnepage zette haar eieren af op de wilde peen.

Als er in het najaar rottend fruit onder de vruchtbomen lag, kwamen daar de gehakkelde aurelia's op af en de atalanta's. Het verdwijnen van veel boomgaarden in onze streek heeft misschien wel bijgedragen tot het verdwijnen van de gehakkelde aurelia. Het blijft natuurlijk moeilijk om de echte oorzaak aan te wijzen.
Merkwaardig is b.v. het weer terugkomen van de landkaartjes, die in de periode kort na de oorlog uiterst zeldzaam waren en vanuit het zuiden weer naar ons land zijn geimmigreerd. Waardoor?
Bloemrijke hooilanden zijn verdwenen. De bermen moeten hun functie voor het voortbestaan van de vlinderpopulatie enigszins compenseren. "Er wordt nog steeds veel te vroeg en te vaak gemaaid in de bermen" vindt Wouter. Bij de bermen van de Rijkswegen is het beheer beter.

<u>En de vogels</u>?

"Vogels? Dat was vlak na de oorlog ook heel anders dan nu. Rond Heerde alleen waren zeven bezette ooievaarsnesten. Tijdens een fietstochtje van 15 km van Heerde met een omweg naar Veessen en terug zag ik in één ochtend 30 paartjes gekraagde roodstaarten en talloze paapjes en geelgorzen. Grote gele kwikstaarten zag je overal in het veld".
De weidevogels van het Wapenvelderbroek waren de vochtminnende soorten: watersnip, tureluur en kemphaan kwamen volop voor in de komgronden met hun slechte afwatering. Geregeld hoorde je er ook de roep van de vele kwartels en het gebeurde wel, dat er plotseling een kwartelkoning uit het hoge gras kwam sluipen en vlak voor je fiets overstak.
In de winter waren de grote trappen geregelde gasten in de broeklanden. Nu is het een grote zeldzaamheid als er een te zien is.

Langs de Elburgerweg in Heerde, toen een zandweg, was de grauwe klauwier gewoon in de struiken aan weerszijden van het pad, dat door een nog vrij open landschap liep. Een geliefd fietstochtje voor de Heerdenaar op mooie zomerdagen was naar een herberg in de Dellen. Daar broedden regelmatig draaihalzen in de bossen en ook de houtsnip was er vaste broedvogel.

Op de onverharde wegen en bij de goederenloodsen van het oude stationnetje scharrelden dikwijls kuifleeuweriken rond de paardevijgen.

De nachtzwaluw was heel gewoon in de heidevelden. Overal klonk 's nachts zijn ratelende roep. Wulpen broedden toen vooral op de heide. Nu zie je ze meer in de ontwaterde, droge weilanden van het broek. De heide is te druk geworden en te klein van oppervlakte.

Als rechtgeaarde natuursnuffelaar zag Wouter natuurlijk ook wel eens vogels, die ook toen heel zeldzaam waren. Een zwarte ooievaar in de Horsthoek haalde de pers. In diezelfde periode zat er ergens in het bosgebied een witbandkruisbek tussen de gewone kruisbekken. Ook de waarneming van een roodmus staat nog duidelijk in zijn geheugen gegrift en die van een scharrelaar nabij de Bijsterbosweg in Epe. Ver voor de oorlog broedde een hop op de Bonenburg.

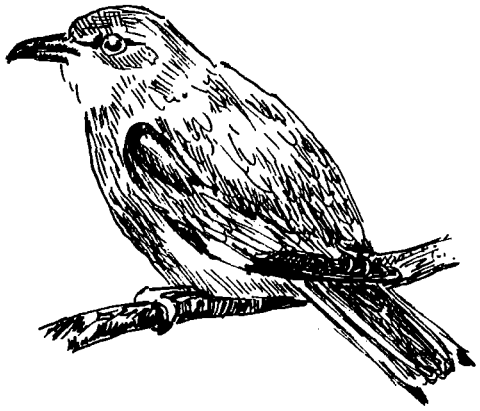

SCHARRELAAR

Er zijn ook wel een aantal vogelsoorten duidelijk toegenomen in aantal of zelfs helemaal nieuw in onze omgeving verschenen. De Turkse tortel is er zo een. Hij komt nu overal in grote aantallen voor. (In 1949 voor het eerst in Nederland broedend!) De bonte vliegenvanger, in 1946 een grote zeldzaamheid, heeft zich overal in bossen en tuinen gevestigd.

Wouter vindt ook, dat er veel meer bonte spechten zijn. Misschien ook komen ze wat dichter bij de huizen. De zwarte specht zag je hier kort na de oorlog zeer zelden.

Rietgors en braamsluiper namen ook in aantal toe en de toename van het aantal broedende scholeksters is beslist spectaculair. Maar dat geldt voor alle lage delen van Nederland.

De drogere gronden in de moderne weiden zijn er ook geschikter voor dan het natte land van weleer. Zo heeft alles twee kanten.

Aan het restaureren van de sterk verwaarloosde beken schrijft Wouter de toename van de waarnemingen van de grote gele kwikstaart toe, die hij hier een dertig jaar geleden nooit zag.

De aanleg van het Heerder strand bracht tijdelijk een oeverzwaluwkolonie in Heerde en de kleine plevier werd er gezien. Nu heeft de plas nog een functie als pleisterplaats voor overwinterende eenden, zoals brilduikers. De komst van de zeilplanken, die er van vroeg in het voorjaar tot bijna in de winter rondvaren, doen hieraan nu weer afbreuk.

De grote recreatiedruk is mede debet aan het verdwijnen van kwetsbare soorten als korhoen en nachtzwaluw. Maar ook de mens heeft recht op een beetje ruimte in zijn vrije tijd.

Laatste uitspraak van Wouter:

"We krijgen steeds meer mooie boeken en films over de natuur, maar we hebben steeds minder natuur!"

Maart 1986, naar de woorden van:
Wouter Tol, Heerde.

P.S. Laten we nu wèl alles noteren, ook wat nù niet belangrijk lijkt!

Redactie.

NACHTZWALUW

ZO GING DAT TÓEN!

De eerste excursie vond plaats op Tongeren. De Heer D.Hendriks was daar Hoofd der School en zeer geïnteresseerd in alles wat leeft en groeit. Hij leidde de tocht.
Er is van deze excursie een heel mooi verslag in tekeningetjes en aquarellen bewaard gebleven. Het getuigt van een enorm enthousiasme en grote liefde voor de natuur. U vindt hiervan enige copieën in dit blad.

De officiële namen in de geschriften van die tijd zijn representatief voor de omgangsvormen. U en Meneer en Mevrouw en zelfs Meneer de Burgemeester tijdens vergaderingen en op excursies waren gewoon, zelfs onder mensen die al jaren samenwerkten.
De geest van de tijd heeft dat wel veranderd!

Excursieleiding voor vogels "haalde" men uit Deventer (Dijksma) en Apeldoorn (Vogel). Voor paddestoelen vroeg men de Heer Klein uit Deventer en ook de Heren Reuvekamp en Baas.

Aan Natuurbescherming werd incidenteel wel wat gedaan ook door mensen alleen, zoals de Heer D.Hendriks, die nogal eens in het geweer kwam, als er op Tongeren of in het Wisselse Veen natuurterreinen bedreigd werden.
Zijn pogingen om b.v. de zevenster, die hij in de buurt van zijn huis ontdekte, veilig te stellen, al vóór de oorlog, had succes (zonder KNNV dus) Tot....de Duitsers het bos omhakten waar de plant groeide. Gelukkig is er nog één vindplaats over.

Naar de verhalen van de nu nog steeds actieve Els Hendriks.

NATHIS OP FEESTEXCURSIE

De zonnige, maar niet te warme middag van zaterdag was bij uitstek geschikt voor de excursie, die de afdeling der Kon. Ned. Natuurhistorische Vereniging hield naar het oostelijk deel van de zuidelijke Veluwzoom. In verband met het tienjarig bestaan der afdeling had het bestuur aan dit uitstapje een enigszins feestelijk karakter gegeven.

Een gezelschap van ruim dertig dames en heren, allen met een tuiltje viooltjes getooid, bevolkte de bus, die om goed twee uur van het Marktplein vertrok en via Apeldoorn, Hoenderloo, Delen en Terlet zijn weg koos naar Rheden en De Steeg.....

V.N. 29/5/'56

KNIPSEL UIT HET „MEDEDELINGENBLAD" VAN DE K.N.N.V. EPE-HEERDE.

50 JAAR PLANTJES KYKEN

BALANS, VERLIES EN WINST

Inleiding

De KNNV-afdeling bestaat 40 jaar. Een mooie aanleiding om eens de balans op te maken van 40 jaar verandering in de flora van de noordoost Veluwe. Ook voor mij persoonlijk: ik heb bijna 50 jaar meer of minder intensief, maar in elk geval heel bewust gekeken naar de oost-Veluwse plantenwereld. Het is een goede gelegenheid om van allerlei waarnemingen (en mededelingen van anderen) die in m'n herinnering of in losse aantekeningen opgeslagen zijn, nu eens te verwerken tot een verhaal.
Volledig kan het verhaal niet zijn. Wellicht zijn er in de herinnering van anderen interessante vondsten bewaard gebleven; ongetwijfeld bestaan er ook excursierapporten van voor en na de oorlog. Misschien wordt dit verhaal ook een aansporing om verder te zoeken naar oude gegevens.

Dank ben ik verschuldigd aan Els Hendriks, dochter van de hieronder genoemde heer Hendriks. Ze groeide op in Tongeren en haar herinneringen vulden het beeld dat hieronder geschetst wordt aan. Ook Wouter Tol noemde enkele vindplaatsen van intussen verdwenen soorten.
Door hen opgegeven vindplaatsen worden hieronder met EH en WT aangeduid.

Een vreemde witte lathyrus

"Als je", zei de heer Hendriks, "op dat uitzichtpunt aan het van Maanen's Pad staat en je kijkt naar 't zuiden, over de toppen van een paar vliegdennen heen, dan zie je een groepje eiken. Daar is een kleine leemkuil en ik heb er ooit een vreemde bleke vlinderbloem -hij deed me aan een lathyrus denken- gevonden". Ik hoorde deze beschrijving lang geleden -eind jaren vijftig denk ik, maar ik kon me er toen geen plant bij voorstellen en zoeken ter plaatse leverde wel de beschreven plek op, maar niet de plant.
Verscheidene jaren later nodigde Piet Bakker mij uit om met hem mee te gaan naar professor Van Soest in 't Harde. Piet interesseerde zich voor paardebloemen en wilde wat soorten bekijken met Van Soest, die o.a. een taraxacum-specialist van Europese vermaardheid was. Van Soest vroeg mij of ik iets van paardebloemen afwist. Nu wist ik tot die dag niet dat wat we paardebloem noemen, zich in honderden soorten laat onderscheiden - mijn flora gaf er maar een stuk of zes- en op mijn ontkennend antwoord was de reactie van Van Soest: dan bent U een gelukkig mens. De paardebloemen waren snel bekeken en Van Soest wilde ons in zijn buurt een paar bijzondere vondsten laten zien.
Zo kwamen we op de fiets -'t was vóór het autotijdperk- ook bij een leemkuil in het Soerel terecht. Van Soest bracht ons

daar pas na lang aarzelen: 't was vroeger een heel bijzondere plek geweest en hij was bang dat er van die rijkdom niet veel meer over was. Maar dat viel gelukkig mee. Een van de opmerkelijkste planten die daar groeiden was een forse vlinderbloem met geveerd blad -half kruipend maar wel een halve meter hoog- en bloeiend met trossen bleekgele bloemen.
Dat was m'n kennismaking met de h o k j e s p e u l. Vreemd genoeg schoot me pas veel later het verhaal van de heer Hendriks te binnen. Ook hij moet aan het Van Maanen's Pad de hokjespeul gevonden hebben,tenzij hij in z'n herinnering de twee leemkuilen heeft verwisseld.
De vindplaats aan het Van Maanen's Pad is al heel lang geleden verdwenen,-die in 't Soerel bestaat nog -maar dat is een verhaal apart.

Ik schrijf deze herinnering vooral op om de moeite die Van Soest had om naar een plek terug te gaan,waar hem als botanicus waarschijnlijk een teleurstelling wachtte. Toen verbaasde ik me over dat gevoel, maar in latere jaren zou ik het zelf maar al te goed leren kennen.
Want het overzicht van veranderingen in de flora van onze streek, dat met deze herinnering ingeleid wordt, is vooral een kroniek van achteruitgang, van verlies van mooie plekjes van een groot deel van de bijzondere planten, die de noordoost-Veluwe vijftig jaar geleden nog rijk was.

De lijst met namen die ik voor dit artikel maakte, nog eens doorlezend, vraag ik me af: hoe maak je die veranderingen op een leesbare manier zichtbaar? Het beste lijkt me om dat per plantengroep te doen.
Dat vergroot de herkenbaarheid van de veranderingen in het landschap. Het artikel wordt afgesloten met een namenlijst en een poging om de veranderingen te kwantificeren.

<u>Akkers</u>

Karakteristiek voor het Veluwse enkenlandschap waren 40 jaar geleden de winterrogge-akkers. Ze hebben intussen vrijwel volledig plaats gemaakt voor weilanden en snijmais-akkers. Daarmee is een heel gezelschapje van akkerplanten sterk afgenomen of zelfs verdwenen. Bekendste voorbeeld is de korenbloem, maar andere kleurige soorten, zoals voederwikke, kamille en vergeetmijnietje hoorden er ook toe. De meeste van deze soorten zijn niet zo exclusief aan akkers gebonden, ze vinden langs kale randjes en gestoorde bermen vaak nog wel een groeiplaats. De hoge ijle korenbloem heeft de beschutting van graanvelden nodig en vindt dus het moeilijkst een andere biotoop, zodat we die nog maar weinig zien. Het is mogelijk dat het de korenbloem net zo vergaat als de bolderik: een mooi maar giftig graanonkruid, dat oudere boeren vaak nog kennen, maar dat ik zelf, tenminste in onze streek, nooit meer heb gevonden.

Recenter is de verdwijning -uit onze streek denk ik volledig- van een paar gele composietjes: de korensla, met opgeblazen

bloemsteeltjes en het glad biggekruid.

Zelden hoor ik ook nog van een vondst van de bleekgele hennepnetel, maar de dauwnetel, die van de vorige o.a. door een paarse onderlip verschilt, wordt nogal eens aagetroffen, veelal in het gebied oostelijk van het kanaal.

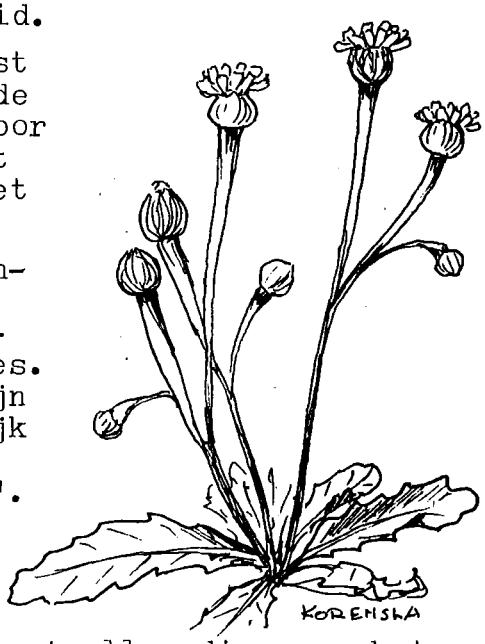

Een nieuwe soort van akkers, oorspronkelijk vooral van aardappelvelden, is het knopkruid, een amerikaans onkruidje met micro-margrietenbloempjes. Het begon een kleine eeuw geleden zijn opmars, op de Veluwe vanuit Harderwijk en het kreeg daarom, ik geloof in Nunspeet, de naam "Harderwiekerruut". Ruut is de streeknaam voor onkruid-in-het-algemeen.

Bossen

Van een karakteristiek bostype: de houtwallen die eens het enkenlandschap bepaalden, was vijftig jaar geleden al niet zo veel meer over. In de wallen die gespaard werden heeft de Amerikaanse vogelkers soms de inlandse houtsoorten verdrongen. De moderne landbouw wordt gehinderd door de houtwallen, zodat de druk om ze op te ruimen aanwezig blijft. De wettelijke bescherming en de laatste jaren het gesubsidieerde landschapsonderhoud heeft echter bijgedragen tot de instandhouding van de restanten.

De kruidenflora heeft, waar de wallen intact zijn gebleven, echter ernstig geleden onder de intensivering van de landbouw (inwaaien van kunstmest en gier bijvoorbeeld) en het storten van afval.
Met de (clandestiene) ruiming van een wal verdween de laatste natuurlijke groeiplaats van maagdepalm uit onze streek. De verrijking en vervuiling deed de begroeiing met bosanemoontjes, dalkruid, bosklaverzuring sterk afnemen. Bramen gingen de bodem bedekken. De bosanemoontjes stellen eisen aan de bodem die op de westelijker gelegen stuwwalgronden meestal niet vervuld worden. Vinden klaverzuring en dalkruid daar nog geschikte groeiplaatsen, de anemoontjes, typisch voor de akker- en beekwallen, zijn mèt het verdwijnen daarvan, het sterkst achteruit gegaan,

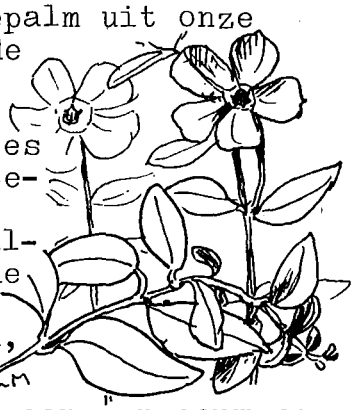

Het Veluwse bos, waarvan de aanplant ongeveer een eeuw geleden begon, bestaat grotendeels uit naaldhout. Daarmee heeft een groep bosplanten met een noordelijke (en meestal ook een alpine) verspreiding een kans gekregen. Het klein wintergroen behoort ertoe, de dennenorchis, het Linnaeusklokje, de zevenster en -wel een noordelijke, maar niet speciaal een naaldhoutsoort - de zweedse kornoeljе.
Al deze soorten kwamen, uiterst dun gezaaid weliswaar, op de noordelijke Veluwe voor. Daarvan zijn de dennenorchis, ook voor Welna vermeld (EH) en het Linnaeusklokje, voor zover mij bekend, verdwenen.

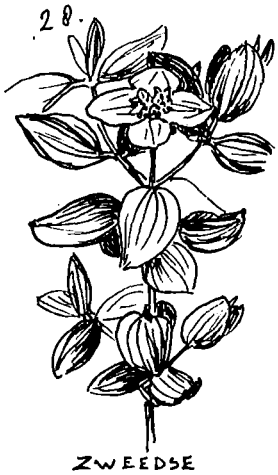

ZWEEDSE KORNOELJE

Kaalkap en stormen stellen hun groeiplaatsen periodiek aan een hoeveelheid licht bloot, waar deze typische bosplanten niet tegen kunnen. De zevenster trof dat lot in Tongeren, maar ze handhaafde zich tot de huidige dag massaal in een naburig bos.
Van de Zweedse kornoelje, die in ons land slechts op enkele plekken in Groningen en Drenthe voorkomt, heeft Wouter Tol een groeiplaats aan de Kamperweg nauwkeurig aangegeven. In de literatuur ben ik deze vondst nooit tegengekomen. Toen ik er ging kijken -rond 1960- heb ik de plant niet gevonden. Toch denk ik dat de vondst authentiek is: Wouter kent z'n planten goed en zweedse kornoelje is niet een soort waar je gemakkelijk vergissingen mee begaat.

Van het klein wintergroen is me een aantal groeiplaatsen bekend, maar er zijn er ook verscheidene verdwenen (Koekenbergweg (EH), Soerelseweg).
Hetzelfde geldt voor een ook al zeer schaarse merkwaardigheid van onze naald- en loofbossen: het stofzaad. Van deze bladgroenloze saprophyt heb ik vier vindplaatsen zien verdwijnen. Ik ken er -dank zij Roel Pannekoek- nog één, maar ik hoop en denk dat er meer zijn.

In bossen heb ik in de loop van de jaren nieuwe soorten zien verschijnen en zich zien uitbreiden. Voorbeelden zijn: een cultuurvorm van de gele dovenetel met zilvergevlekt blad, het vingerhoedskruid en de judaspenning. In de Dellen en in Tongeren zijn enkele groeiplaatsen van het klein springzaad. Op vochtige bosgrond kom ik ook vaker de Siberische winterpostelein tegen (o.a. langs een wal van de Molenbeek in Epe en een wegberm in Tongeren). Het is een alleraardigst plantje met glimmende blaadjes en rose bloempjes. Op de Veluwe heeft hij zijn voorkomen vooral te danken aan de plantentuin van Henk van Laar op de Paasheuvel in Vierhouten en van daaruit aan de tuinen van oud A.J.C.-ers.

Uitbundig toegenomen is de laatste jaren de rankende helmbloem. In randen van dennebossen, vooral waar die aan zwaar bemeste maisakkers grenzen, treedt ze soms als bodembedekker op. Vermoedelijk moeten we de zure neerslag als oorzaak voor de uitbreiding aanwijzen.

Een aardige vondst deed ik in 1980 in het Eperholt. Rond een halfvergane douglasstam stonden honderden gebogen beukvarens in dichte gelederen. Hoe incidenteel ook, toch geeft dit geval een voorbeeld hoe een bosbeheer, waarbij zwaar dood hout niet geruimd wordt, nieuwe biotopen schept.

De droge heide

Even spaarzaam en verspreid als het stofzaad in de dennebossen komt de grote wolfsklauw voor. Ik ken de plant -een heel opvallende verschijning met z'n stugge geelgroene

slierten en z'n gevorkte, gele sporestengels - vooral van randen van open boswegen, vaak in halfschaduw.
Maar na enkele jaren blijkt de soort steevast verdwenen, veelal omdat de begroeiing teveel schaduw gaat geven, maar soms ook omdat de bodem is verstoord.
Ik zou op dit moment geen vindplaats meer weten. Ik denk ook dat de plant, die ogenschijnlijk overal op de diluviale zandgrond zou kunnen groeien, uiterst kieskeurig is.
Vroeger was hij ongetwijfeld veel algemener. Els Hendriks herinnert zich, dat de Tongerense school, ter ere van het 25-jarig jubileum van meester Hendriks, met guirlandes van grote wolfsklauw was versierd en dat haar, zo op de natuur gestelde vader, dat erg jammer vond.

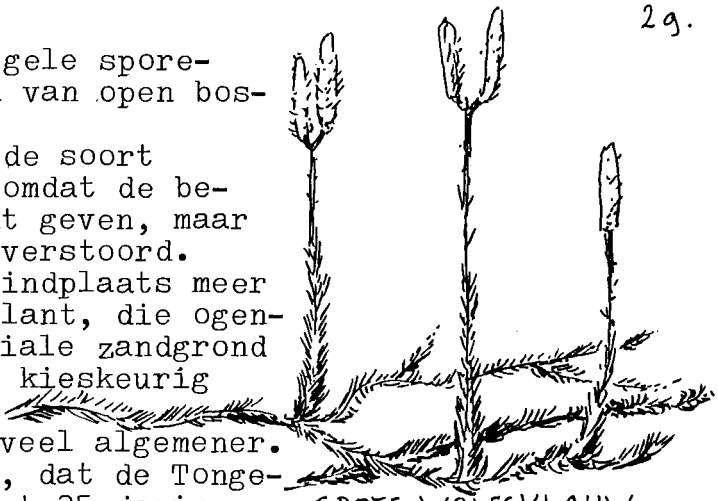
GROTE WOLFSKLAUW

Els heeft ook de nog zeldzamere kleine wolfsklauw voor Tongeren horen noemen. Verdwenen is ook de arnica, een mooie oranjegele composiet van iets rijkere heidegrond, verdwenen het rozenkransje - op de plaatsen waar ik als tienjarige dat plantje vond: heidebermen van zandwegen langs akkers- is intussen een woonwijk gebouwd.
Verdwenen zijn ook langs de zandwegen rond de Elspeter struiken de guldenroede en het fraai hertshooi.

Een verlies voor het landschap is geweest de sterke achteruitgang van de jeneverbes. De oude jeneverbessen verdwijnen door het dichtgroeien van hun groeiplaatsen, want ze verdragen slecht schaduw; ze verdwijnen soms ook door brandstichting of door uitsteken. Hun aantal neemt steeds verder af, want jonge jeneverbessen kom je uiterst zelden tegen. Ze kiemden massaal, zo'n 80-100 jaar geleden onder omstandigheden die zich kennelijk zelden meer voordoen.

Vochtige heide

Een van mijn prilste plantenherinneringen groeide aan de Kortenbroekseweg in Vaassen. "Wat staat daar voor een rose bloemetje" vroeg m'n vader tijdens een wandeling op de berm wijzend. Maar vlak naast het rose bloemetje zag ik een kransje ronde, roodbeklierde blaadjes met een gekromd bloeisteeltje in het midden. "Zonnedauw" juichte ik, want een vurige wens van een schooljongen werd daarmee vervuld. Het is me nadien nog wel eens overkomen dat een onbewuste hand me op het spoor van een langgezochte plant bracht.

HEIDE(-BOS)KARTELBL.

Het rose bloempje kon ik pas later zijn naam geven: boskartelblad. Mèt de zonnedauwsoorten, gevlekte orchis, boskartelblad, klokjesgentiaan, beenbreek, ogentroost en een lange rij andere soorten zijn we terecht gekomen bij de flora van vochtige heide en blauwgraslanden.

Rond een eeuw geleden besloegen deze schrale gronden ook in onze omgeving nog grote oppervlakten. Het Wisselseveen bij Epe, waar kwel en beekjes de variatie vergrootten, was toen een van de botanische schatkamers van ons land. Els Hendriks herinnert zich, hoe daar o.a. het vetblad heel gewoon was.

De Spaanse ruiter, een distelsoort met een enkel hoofdje op een bovenaan ongestekelde stengel groeide op of bij wat later "het landje van Jonker" zou worden.
Een paar andere namen die haar te binnen schoten waren gevlekte orchis, welriekende nachtorchis, muggenorchis, malaxis, lavendelheide en veenbes. Els' broer ging nogal eens op excursie met dr Hogenraad, een Deventer florist. Bij zo'n gelegenheid werd in het Paalveen de kruising ontdekt tussen de zeldzame lange zonnedauw en de kleine zonnedauw.

Veertig jaar geleden was van deze rijkdommen al niet veel meer over. Typerend is, dat ikzelf de zonnedauwen, de gentiaantjes, de beenbreek, de gevlekte orchis, de nachtorchis en het vetblad allemaal van wegbermen leerde kennen. Bij de ontginning van de heide werden zandwegen aangelegd en in hun bermen .. bleef het oorspronkelijke milieu plaatselijk nog aanwezig, zodat al die plantensoorten zich daar -zij het spaarzaam- konden handhaven of hervestigen. Zolang die zandwegen alleen maar met paardekarren bereden werden, bleven de bermen ongestoord. Later kwamen de trekkers en de gemeentelijke wegenschaaf en zo verdwenen ook die laatste wijkplaatsen. Het vetblad en de welriekende nachtorchis verdwenen rond 1970 uit het Wisselseveen; de laatste heel prozaisch omdat er afgewerkte motorolie op de laatste drie exemplaren werd geloosd.....

Parnassia herinnerde Els zich niet uit het Wisselse Veen, maar ik meen me die groeiplaats toch uit andere mededelingen te herinneren. Hij kwam ook bij Heerde voor (WT) en ook in de 60er jaren nog in enkele plantjes in de buurt van Vemde.

Het Paalveen is meen ik vlak na de oorlog al een natuurreservaatje geworden. Malaxis, de zonnedauwsoorten, gentiaan en beenbreek zijn er intussen verdwenen, maar de galigaan, een stekelige, bijna manshoge bies, handhaaft zich er nog. Of het moeraszoutgras er nog staat betwijfel ik. Deze soort die zich niet tot zilte grond beperkt, vonden we ook bij de inventarisatie van Vossenbroek rond 1970, in combinatie met de waterpunge, die wél een aanduider is van (enigszins) zilte kwel. Een vondst, uniek voor de Veluwe, denk ik, en nooit goed verklaard. Beide soorten zijn daar -'t verhaal wordt eentonig- verdwenen.

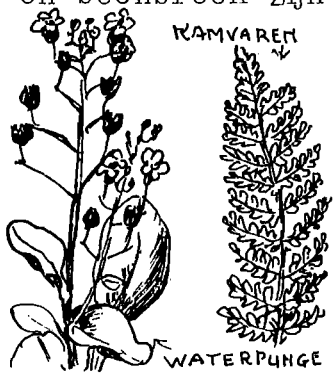

Behalve het wat verruigde Paalveen is in het Wisselseveen het landje van Jonker als schraal grasland behouden en wordt het sinds jaren als zodanig beheerd -op initiatief van de eigenaar zelf die we daar dankbaar voor blijven.
Sinds kort geldt dat ook voor een min of meer vergelijkbaar terreintje aan de Rauwenhoffweg in Tongeren. Op dat laatste terrein werd bij inventarisatie de kamvaren herontdekt voor onze streek. Een soort die 20 jaar geleden uit de Vaassense Motketel en daarmee, dachten we toen, uit onze streek verdween.

Die terreintjes liggen allebei in kwelgebieden. De kwel is afkomstig van de neerslag op de Veluwse stuwwal. Dankzij het feit dat die helemaal bebost is, is dat kwelwater nog steeds schraal en schoon en omdat in kwelgebieden de verrijking door intensieve bemesting, weinig of niet in de bodem kan dringen hebben een aantal typische kwelplanten zich nog steeds min of meer kunnen handhaven. In de kwelbeekjes groeit hier en daar nog bronkruid (montia), klimopwaterranonkel en blauwe watereprijs. Of de zure neerslag op den duur ook dit kwelwater zal verrijken, weet ik niet. Wel weet ik dat de kwelgebieden met ontwatering worden bedreigd. De oostveluwe is immers sinds enkele jaren in waterschapsverband opgenomen -dat er in Nederland nog een gebied was waar zich ongereglementeerd water ophield, zelfs stróómde, was natuurlijk een onhoudbare situatie - en dat maakt het mogelijk om de kwelgebieden, wier ontginning landbouwkundig geen succes was, nu eens goed aan te pakken, want waar betalen de boeren anders hun waterschapslasten voor?

Leemgronden

Op talrijke plaatsen op de Veluwe, vooral op de stuwwallen, is eeuwenlang leem gegraven: voor wegverharding, voor de vloer van de deel in de boerderijen. De leembanken komen hier en daar ook aan de oppervlakte en waar wegen deze doorsneden, kon zich soms een bijzondere flora ontwikkelen. Mooie voorbeelden waren de Soerelseweg, bij de oude landbouwenclave van die naam, halverwege tussen Epe en Nunspeet en de Kamperweg, tussen Heerde en Wezep.

Langs die bermen vond ik in de loop van de jaren het berghertshooi, de bochtige klaver (een sierlijke uitvoering van de gewone rode klaver), de knollathyrus en langs de Kamperweg het ruig hertshooi.
Met Piet Bakker vond ik, ook in 't Soerel, eens de heideanjer (nu Zwolse anjer). Hij werd ook vermeld van een vroegere zandkuil in Wissel(EH) en van de Kamperweg (WT).

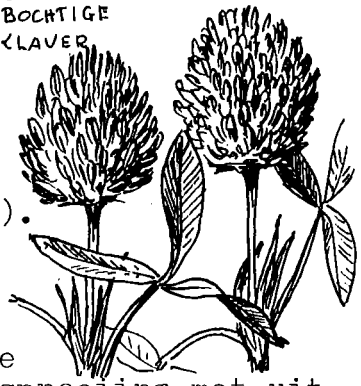

Met de toename van het verkeer en de daaruit voortkomende wegreconstructies, zijn al deze planten verdwenen. Misschien dat er nog een enkele knollathyrus of een polletje bochtige klaver langs de Soerelseweg de besproeiing met uitlaatgassen -en in de winter de pekel- heeft overleefd?

In principe kunnen de leemplanten zich ook in en rond de leemkuilen staande houden. Leemkuilen bevatten echter vaak poelen, worden daardoor recreatieplekken of drink- en zoelplassen voor wilde zwijnen, vooral in rustgebieden. In 't Soerel is, verspreid over een paar kuilen, het gezelschap nog compleet aanwezig. De eerder genoemde hokjespeul is echter het grondwerk van de varkens, al is dat door beheersmaatregelen sterk verminderd, nooit te boven gekomen en leidt nu een kommervol bestaan.

Niet alle planten op leemgrond zijn zo specifiek aan leem gebonden. Vaak zijn het planten van iets rijkere bos- of heidegrond (en dat is lemige zandgrond) die op de Veluwe extra opvallen omdat, deels van nature en verder als gevolg van de

eeuwenlange exploitatie van de heide voor de bemesting van de enken, de zandgronden hier extreem arm zijn.
Op iets rijkere grond treedt bijvoorbeeld de wintereik op.

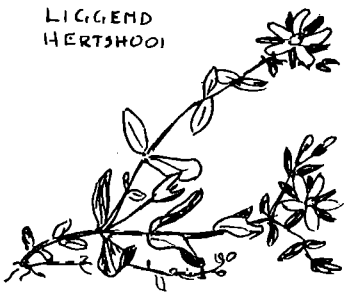

Op bospaadjes tref je soms het liggend hertshooi aan en fraai hertshooi hoort ongeveer in hetzelfde milieu thuis. Maar hun concurrentiekracht is gering en ze verdwijnen weer gemakkelijk. Enkele jaren geleden vond ik in een Soerelse leemkuil een ander voorbeeld: de ruige veldbies, voor zover ik weet nieuw voor onze omgeving.

Ook in de beekdalen treffen we soms wat rijkere grond aan. Het is niet toevallig dat zowel in de Motketel in Vaassen, als rond een van de leemkuilen in 't Soerel, de klaverzuring veel voorkomt. Voor de Motketel heb ik ooit eens de boswederik vermeld gezien, maar nooit aangetroffen.
Waar zich in leemkuilen plassen hebben gevormd -die in Tongeren ligt aardig in een beetje parkachtige omgeving - kun je interessante waterplanten verwachten.
Diezelfde kuil in Tongeren had een mooie oeverbegroeiing van de kleinste egelskop - tot de vijver een grondige schoonmaakbeurt onderging. De waterpostelein in een leempoeltje op de Vreeberg in Vaassen verdween eveneens en of de drijvende waterweegbree er nog voorkomt, betwijfel ik.

Vervalsing of verrijking?

Legio is het aantal soorten dat door 's mensen toedoen van elders, soms uit andere werelddelen komt. Soms komen de soorten van dichtbij, maar vallen ze op omdat ze in het verkeerde milieu terechtkomen. Een mooi voorbeeld zijn de klissen en de teunisbloemen langs sommige zandwegen in de heide. Vijfentwintig jaar geleden groef de gemeente de "Vulcanusheuvel" af, een grote berg afgewerkt vormzand midden in Vaassen. Het zand, bij 't productieproces een beetje verrijkt blijkbaar, werd geacht de zandwegen te verbeteren en de flora van die heuvel, waaronder de teunisbloemen,werd mét haar voedingsbodem mee verspreid langs de schrale heideranden. Later gingen de oostveluwse gemeenten hun fietspaden met schelpenklei uit de waddenzee verharden. Het Rijks Instituut voor Natuurbeheer had daar desgevraagd niets op tegen: de kalk in het Veluwse zand zou voor gradiëntjes zorgen, geschikt voor allerlei soorten. Ze kregen gelijk: tientallen soorten die je daar nooit zag, hebben nu hun plekje gevonden in de warme, nu kalkrijke tussenbermen langs Gortelseweg, Van Maanen's Pad en Langeweg. Interessant, maar ik neig toch tot de kwalificatie "vervalsing".

Soms zetten mensen, met de beste bedoelingen bezield, een mooie wilde plant uit in de natuur. Een Epenaar, een zekere Van Ommen , plantte ooit een pol boslathyrus op de hoek van de Bloemendaalseweg en de Hertenkampweg in Emst. Ook langs de

laatste weg stonden er een paar en misschien hoort het exemplaar dat ik nog niet zo lang geleden aan de Tongerenseweg vond, ook wel tot zijn nalatenschap. Ook in Wiesel kwam hij voor op weinig natuurlijk aandoende standplaatsen.

Rond 1940 stond er op de hoek Kortebroekseweg-Waterstraat een fraaie knautia te bloeien. Een plant van Zuid-Limburg en de rivierdijken, zodat ik achteraf de Vaassense groeiplaats als een kunstmatige beschouw.

Als je een plant neerzet buiten zijn milieu en hij kan de concurrentie ter plaatse aan - de boslathyrus is met z'n dikke, diepe worteluitlopers op dat punt goed uitgerust- dan kan hij zich lang handhaven, maar verspreiden zal hij zich op "vreemde" bodem niet. De genoemde planten zijn overigens verdwenen onder de trekkerwielen of de gemeenteschaaf.

Een welwillende vervalser was ook de plantsoenchef van Epe, die ook een zak wildeplantenzaden uitstrooide over de nog maagdelijke berm van een net verbrede weg. Bij gebrek aan concurrentie konden ook de soorten die hier niet thuishoorden kiemen, groeien en bloeien, hetgeen ons een stroom interessante meldingen opleverde, van heideanjer o.a.

De sterksten hebben standgehouden en zo bloeit er langs de Vaassensebinnenweg o.a. nog cichorei. Of de heideanjer er nog groeit, weet ik niet, maar na wat daarover in het vorige hoofdstukje stond zullen de lezers begrijpen dat zulke verrassingspakketten serieuze floristen later op 't verkeerde spoor kunnen zetten.

Tijdelijke verrijkingen vormen de adventieven, de planten die, veelal met agrarische producten, van elders worden aangevoerd, kiemen, groeien bloeien en meestal weer verdwijnen. Er zijn jaren geweest dat sommige wegbermen een blauwig-wit waas hadden van het bloeiende vlas, afkomstig van vrachtwagens uit de polders.

Adventieven tref je het meest aan langs drukke wegen, spoorwegen, langs rivieren en op haventerreinen. Onze streek is daar niet zo rijk aan, zodat ons hoofdstukje "adventieven" kort blijft.

Een voorbeeld van een adventief die niet verdween maar een algemeen voorkomend lid van de nederlandse flora is geworden, is het, al in het hoofdstuk "akkers" genoemde knopkruid. Een adventief die zijn verspreiding in allerlei bebouwde kommen aan de straatveegmachines heeft te danken is een klein grasje, dat sprekend op straatgras lijkt: een soort liefdegras (eragrostis). Toen ik het eenmaal ontdekt had bleek het letterlijk in alle straatgoten van Epe voor te komen. Ongetwijfeld ook een "blijvertje" al is hij éénjarig.

Een paar voorbeelden van overblijvers onder de aanvoerplanten noem ik vooral vanwege de merkwaardige parallellen: de rechte ganzerik, een forse potentilla met een scherm van flink grote, bleekgele bloemen en de voorjaarsganzerik. Beide vond ik in Vaassen, 40 jaar geleden, de eerste langs een akkerrand, de tweede op een ruig terreintje. Tien jaar later vond ik beide soorten, in precies dezelfde situaties in de buurt van Epe, ook nog op gelijke onderlinge afstanden en aan dezelfde kant van het dorp. Drie vindplaatsen zijn verdwenen onder de dorpsuitbreiding, de 4e is "gewoon"verdwenen. De rechte ganzerik is uitheems, de voorjaarsganzerik komt o.a. voor langs de rivieren.

VOORJAARSGANZERIK

Adventief was ongetwijfeld ook de waterpest die ik ooit eens uit het Kanaal viste voor het bakje met kikkervisjes van m'n kinderen en die me na een paar dagen verbaasde met grote witte bloemen, in tegenstelling tot z'n nederlandse soortgenoot die mini bloempjes heeft. Overigens, die soortgenoot, nu waarschijnlijk de algemeenste waterplant, is van huis uit een Amerikaan, dus ook een inburgeringsgeval.

Weer een andere bijdrage aan de "wilde"flora vormen de verwilderde tuinplanten. In het voorgaande hebben we al een aantal soorten genoemd: de bonte gele dovenetel, de vingerhoed, de judaspenning.
Ook reuzenbereklauw vestigt zich gemakkelijk in bepaalde milieus: natte bosgrond.

ROOMSE KERVEL

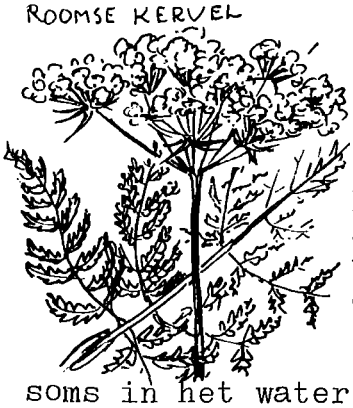

Een aardig voorbeeld is ook de roomse kervel, de "kruudmoes"-plant, die je in de buurt van boerderijen soms in een wegberm kunt aantreffen. Een tuinplant die in een onverwacht milieu verwilderde, was de maskerbloem (mimulus) die ik eens in de Klaarbeek te Epe bloeiend aantrof. Maskerbloemen zijn aardige tuinplantjes met grote heldergele, vaak roodgevlekte lipbloemen van (alweer) amerikaanse origine.
Ik schonk geen aandacht aan de vondst. Allerlei tuinafval, tot koolstronken toe, zie je soms in het water drijven en bloeien. Maar later vond ik in Engeland, waar de plant (of een naaste verwant) ingeburgerd is, een hele beek vol bloeiende maskerbloemen.

Overigens, van een zeer groot aantal tuinplanten zijn verwilderingsgevallen bekend, maar heel weinig soorten verspreiden zich ook spontaan buiten de tuinen. Een beeld dat kan veranderen als het milieu verandert, zoals we gezien hebben aan de gele dovenetel.

Een door historie en milieu geadelde vorm van floravervalsing zijn de stinseplanten: tientallen soorten, vooral bol- en knolgewassen die in vroeger eeuwen op landgoederen werden aangeplant en in hun milieu zich hebben kunnen handhaven, vooral in bossen op rijkere gronden.De K.N.N.V. heeft er onlangs een prachtig boek over uitgegeven!

Zowel Epe (terrein Rabobank) als Heerde(Welgelegen) hadden herenhuizen in een parkachtige aanleg. In Epe groeide daar longkruid, voorjaarshelmbloem, bosanemoontjes, maarts

viooltje en kleine bolgewasjes.
Een deel van het terrein is nu gemeentelijk park en daar handhaaft zich, met enige extra zorg van de gemeente, nog steeds de helmbloem en de anemoontjes. Bij de Rabobank groeit nog, als een onuitroeibare herinnering aan een gevarieerder en natuurlijker verleden, de adelaarsvaren.

VOORJAARS HELMBLOEM

Slotopmerkingen

Volledig, zoals gezegd, kan dit verhaal niet zijn. Ik heb geen aandacht besteed aan het riviergebied; dit artikel zou nóg langer zijn geworden. De bijgevoegde lijst geeft wel wat meer namen dan hierboven genoemd zijn. Waar in de lijst het aantal vindplaatsen van vroeger en nu is vermeld, zijn die meestal nauwkeurig aan te wijzen en te dateren.

Overigens worden er nog altijd interessante vondsten gedaan. Bauke Terpstra ontdekte enkele jaren geleden op "De Knobbel"

MAANVARENTJE

maanvarentjes in de berm. Jaap van Manen, een stagiair van de bosbouwschool ontdekte zanichellia in het Vemderbroek, een zeldzaam waterplantje. Ikzelf vond aan een slootkant in Oene veldgerst en dat er bij datzelfde dorp een paar weilandjes vol weidegeelster staan is ook pas voor een paar jaar door Frans Bosch opgemerkt. Bij zulke vondsten denk ik dan wel: ze zijn altijd over het hoofd gezien; 't is onwaarschijnlijk dat het nieuwe vestigingen zijn. Nieuwe vestigingen van echt inheemse soorten, althans van de meer kritische, komen zelden voor. Wat zich nieuw vestigt of uitbreidt zijn krachtige uitheemse soorten of soorten die al algemeen waren, de soorten van verrijkte en verruigde milieus.

Maar dat alles is natuurlijk niet iets van de laatste 50 jaar. Je moet ook het begrip "natuurlijke" flora relativeren. Onze flora is al sinds vele eeuwen beinvloed door menselijke activiteiten. Elke activiteit: het ontginnen van het oerbos, de bebossing van de heide, de ontwatering van de moerassen, het bedijken van de rivieren, de intensivering van de landbouw, wijzigde in grote gebieden het milieu en dus het beeld van de wilde flora ingrijpend. En dat proces gaat door.

Zo redenerend zou je haast zeggen: soorten verdwijnen, soorten verschijnen, waarom getreurd. Maar zo is het natuurlijk niet. Een niet gering deel van de nederlandse flora wordt steeds zeldzamer; tientallen soorten staan op 't punt te verdwijnen omdat hun milieus verdwijnen. Waar dat ook in het buitenland gebeurt lopen soorten kans om volledig uit te sterven. Mondiaal gezien gebeurt dat in toenemend tempo.
Wat ervoor in de plaats komt, de uitheemse soorten, de tuinplanten zijn niet zeldzaam of met uitsterven bedreigd. Het gevolg is achteruitgang van het aantal soorten en een algemene vermindering in variatie. De resultatenrekening sluit met een groot verlies.

Henk Menke.

Overzicht van vindplaatsen van een aantal plantensoorten in de gemeente Epe en de naaste omgeving sedert ± 50 jaar.

Naam	standplaats gegevens	aantal vindpl. ±'40-50	aantal vindpl. ±'85	toegenomen	afgenomen	verdwenen
arnica	?	3	-	.	.	x
beenbreek	natte hei, bermen	6	3?	.	x	.
berghertshooi	leemkuilen,-bermen	4	2	.	x	.
bleekgele hennepn.	akkers	v.alg.	?	.	.	?
bochtige klaver	leemkuilen,-bermen	3	1-2	.	x	.
bosanemoon	houtwallen	.	.	.	x	.
boskartelblad	heidebermen(nat)	3	1	.	x	.
boslathyrus	bermen	3	1-2	.	x	.
bronkruid (montia)	kwelbeekjes	.	.	.	x	.
cichorei	bermen	-	1	x	.	.
dennenorchis	naaldbos	1	-	.	.	x
drijvende waterweegbree	leemkuil	1	?	.	.	?
gele dovenetel	bossen	.	.	x	.	.
gevlekte orchis	natte hei,-bermen	v.alg.	1	.	x	.
groot springzaad	nat loofbos	1	-	.	.	x
grote wolfsklauw	heide, zandbermen	10	?	.	.	?
guldenroede	bos-/heidebermen	3	1?	.	.	?
glad biggekruid	akkers	zeldz.	-	.	.	x
hokjespeul	leemkuilen	2?	1	.	x	.
jeneverbes	heide, beekwallen	.	.	.	x	.
kamvaren	blauwgraslanden	2	1	.	x	.
keverorchis	leemkuil,broekbos	2	1	.	x	.
klein wintergroen	loof/naaldbos	10	5	.	x	.
kleine wolfsklauw	?	1	-	.	.	x
kleinste egelskop	leemkuil	1	-	.	.	x
klimopwaterranonkel	kwelbeekjes	5	3?	.	x	.
klein springzaad	droog loofbos	-	3	x	.	.
klokjesgentiaan	vochtige hei,-bermen	8	1	.	x	.
knautia(beemdkroon)	bermen	1	-	.	.	x
knollathyrus	leemkuilen,-bermen	3	2	.	x	.
korenbloem	akkers, bermen	alg.	.	.	x	.
korensla	akkers	v.zeldz	-	.	.	x
lavendelheide	natte heide	1	-	.	.	x
lange zonnedauw	natte heide	1	-	.	.	x
maagdepalm	houtwallen	1	-	.	.	x
malaxis	natte heide/blauwgrl	1	-	.	.	x
moeraswolfsklauw	natte heide/leemkuil	3	1	.	x	.
moeraswolfsmelk	uiterwaarden/oevers	.	-	.	.	x
moeraszoutgras	natte hei/blauwgrl.	2	?	.	.	?
muggenorchis	blauwgraslanden	1	-	.	.	x
parnassia	blauwgraslanden	3	-	.	.	x
rankende helmbloem	naaldbossen	.	.	x	.	.
rechte ganzerik	akkerranden (adv)	2	-	.	.	x
riet-/juniorchis	blauwgr/kwelgrasl.	3	1	.	x	.
ruig hertshooi	leembermen	1	-	.	.	x
rozenkransje	heidebermen	2	-	.	.	x
siberische winterpostelein	vochtig loofbos	.	.	x	.	.
spaanse ruiter	blauwgraslanden	.	-	.	.	x
spiegelklokje	akkers bij IJssel	.	-	.	.	x
steenbreekvaren	oude muren	2	1	.	x	.
stofzaad	loof/naaldbos	5	1	.	x	.
trilgras	bermen	1	-	.	.	x
veenbes	natte heide	2	1	.	x	.
vetblad	natte hei/kwelgr	1	-	.	.	x
vingerhoedskruid	bos (kapvlakten)	.	.	x	.	.
vleugeltjesbloem	natte heidebermen	.	.	.	x	.
voorjaarsganzerik	ruigten (admv)	2	-	.	.	x
voorjaarshelmbloem	loofbos (stinzepl)	.	.	.	x	.
vrouwenmantel	bermen	2	-	.	.	x
waterpostelein	leemkuil	1	-	.	.	x
waterpunge	blauwgrasland	1	-	.	.	x
wdriek.nachtorchis	blauwgrasland	2	-	.	.	x
wilde hyacinth	houtwal (adv?)	1	-	.	.	x
wilde marjolein	leemberm,rivierdijk	3	1	.	x	.
zweedse kornoelje	loofbos	1	-	.	.	x
zwolse anjer	lemige bermen	4	-	.	.	x
longenkruid	loofbos(stinzepl)	1	-	.	.	x

DE EERSTE VOGELAARSTER

Toen ze in de zomer van 1953, na de watersnoodramp vanuit Schouwen naar Epe verhuisde, werd ze na een poosje lid van de K.N.N.V. Haar belangstelling voor vogels had ze uit Zeeland meegenomen. Op Schouwen had ze de vogelwacht opgericht. Weide- en kustvogels waren haar vertrouwd, maar de bosvogels, die ze hier tegenkwam, vormden een nieuw onderzoeksterrein voor haar.
Ik spreek over Petra Verspyck (in 1959 ook bestuurslid), jarenlang leidster van de vogelexcursies van onze afdeling. We gingen met haar zangvogels luisteren op de landgoederen, en fietsen naar de IJssel.
Autoexcursies hielden we o.a. naar de Knardijk. Deze dijk van Harderwijk naar Lelystad grensde toen aan het zojuist droogvallende Zuidelijk Flevoland. De grote slibvlakte was een dorado voor wad- en watervogels, vooral in herfst en winter. Later zijn hier o.a. de Oostvaardersplassen ontstaan in de hoek bij Lelystadhaven.

Het beeld van die excursies was hetzelfde als nu: een rij auto's (uitstappen verboden!), Petra die achter langs de auto's sloop en vertelde wat er te zien was.

Later gingen we naar "de hut" in de plassen. Dat was toen nog meer een expeditie langs een smal modderpaadje, waarlangs je zomaar het water in kon glibberen.

Mede door Petra, is het vogelen in de afdeling echt op gang gekomen. Het is nu niet meer weg te denken uit de afdeling.

Mensen als Wim Viertelhauzen en Harm Vonk, beiden helaas veel te vroeg overleden en Frans van Noorden en Els Koopmans namen het voortouw van haar over. Een enorme klus was het doorgeven van de waarnemingen aan het SOVON door Frans jarenlang verzorgd. Dat is nu weer overgenomen door Harry van Diepen en Adrie Hottinga. Petje af voor al deze activiteiten.

Redactie.

SLOBEEND F.

INSECTENWERKGROEP GESTART

PENSEELKEVER

op 28 februari 1986.

Tijdens een week met nachtelijke temperaturen van gemiddeld -9°C is de eerste insectenwerkgroep van onze afdeling zijn bestaan begonnen. De animo was, ondanks het weinig insecten-vriendelijke weer behoorlijk.
Tien mensen waren aanwezig en drie anderen hebben te kennen gegeven ook mee te willen doen. Op deze winterse avond waren talloze dagvlinders te zien!
Meer dan levensgroot verschenen ze op het projectiedoek. Ze waren in veel geduldige uren in dia's vastgelegd en werden nu van een toelichting voorzien door Bauke Terpstra. Vang-methoden (alleen voor determinatie-doeleinden) werden besproken, boeken bekeken en plannen gemaakt.

Het bleek, dat er bij velen behoefte aan instructie was, liefst tijdens een speciale excursie. Tegelijkertijd zal ieder echter ook meteen zelf in het veld bezig gaan, vooral daar waar gegevens over kleine landschapselementen worden gevraagd.
Verder zal ieder zoveel mogelijk noteren, wat hij aan kruipends of vliegends ziet.

Het speciale dagvlinderonderzoek van 1985 gaat in 1986 verder. Mensen buiten de groep kunnen hiervoor ook de formulieren aanvragen of losse waarnemingen doorgeven.

Voor alle inlichtingen en meldingen kunt U terecht bij:
Els Koopmans, tel 05780-12083 en
Bauke Terpstra, tel. 05780-15863
(Instructieve excursie: zondag 4 mei (zie programma)

BOSUIL

B.S.P. = BYZONDERE SOORTEN PROJECT

Zoals bekend werkt de Vogelwerkgroep mee aan het Bijzondere Soorten Project van SOVON. Hoewel er al veel interessante gegevens zijn verzameld, ontgaat ons natuurlijk ook veel.

Het broedseizoen is al weer begonnen. Als U bijzondere broed-gevallen ontdekt, geeft ze dan ook door aan de vogelwerkgroep. De gegevens worden pas na het broedseizoen verwerkt, tot die tijd is het bijzondere broedgeval alleen bij de coördinator van de vogelwerkgroep bekend. Desgewenst kunt U zeer bijzon-dere broedgevallen ook pas ná het broedseizoen doorgeven.

Ik reken op Uw medewerking.

Harry van Diepen.

NESTKASTEN TE KOOP

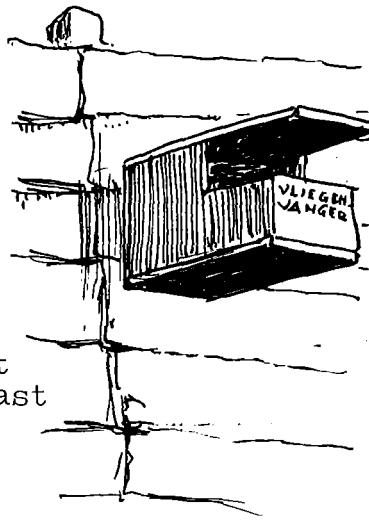

Geheel compleet		f. 15.- per stuk.
Koolmeeskast	vlieggat	32 mm
Pimpelmeeskast	"	26 mm
Roodstaartkast	"	46 mm
Als bouwpakket		(beperkt voorradig)
Koolmeeskast		f. 5.-
Pimpelmeeskast		" 5.-
Roodstaartkast		" 5.-
Boomkruiperkast		" 5.-
Vliegenvangerkast		" 5.-
Steenuilkast		" 10.-
Valkekast		" 15.-

andere soorten nestkasten op aanvraag.

Nestkasten spaarzaam gebruiken anders worden de vogelsoorten die niet in holten of spleten broeden verjaagd. Uile- en valkekasten alleen plaatsen in overleg met de vogelwerkgroep.

Bestellen door overmaking van het bedrag, onder vermelding van het gewenste op gironr. 1713944 t.n.v. H. van Diepen, Epe.

N.B. van de complete nestkasten komt 30% van het bedrag beschikbaar voor de vogelwerkgroep, van de bouwpakketten het gehele bedrag. Van dit geld worden diverse vogelbeschermingsactiviteiten gefinancierd.

Harry van Diepen.

NESTKASTONDERZOEK

Enkele leden van de Vogelwerkgroep doen aan nestkastonderzoek. De gegevens worden verwerkt op de standaardlijsten van de Werkgroep Nestkastonderzoek van SOVON.
Ook broedgegevens uit nestkasten in Uw tuin kunnen van belang zijn; geef ze door aan de vogelwerkgroep. Graag ontvangen we gegevens over geplaatste uile- en valkekasten.

Wilt U meewerken aan nestkastonderzoek, meldt U dan aan. Er liggen nog een aantal leuke onderzoeksgebieden braak waar in de meeste gevallen al nestkasten hangen, dus U kunt zo aan de slag.

Harry van Diepen.

FORMULIEREN VOOR HET NOTEREN VAN BYZONDERHEDER OVER DE NESTKAST(EN) IN UW EIGEN TUIN VERKRYGBAAR BY HARRY (ZIE BY BESTUURSLEDEN)

DASSENMANIEREN

EEN EXCURSIEVERSLAG.

Zondag 23 februari toog de onlangs gestarte zoogdierwerkgroep naar het zuiden. Glashelder weer en enige graden vorst vormden prachtige omstandigheden voor deze excursie.
Zeker wanneer we dit vergelijken met de bewolking en sneeuwbuien die eigenlijk voor deze dag verwacht waren.
We waren deze dag op bezoek bij de Vereniging Das & Boom in Beek-Ubbergen. In het fraai gelegen landhuis "De Wijlerberg" heeft deze vereniging ruimte voor kantoor, dassenopvang en -huisvesting verkregen van Staatsbosbeheer, de eigenaar van het pand.

Deze dassenopvang, waar jonge moederloze dassen en verkeersslachtoffers weer worden opgefokt om later weer in de vrije natuur te worden teruggezet, was een van de doelen van deze dag.

Maar ook al het andere wat met dassen-bescherming en -beheer te maken heeft, kwam deze dag uitgebreid aan de orde. De das is ons grootste landroofdier dat vroeger in grote delen van ons land voorkwam. In de afgelopen tientallen jaren vond er echter een sterke achteruitgang plaats. Werd deze aanvankelijk veroorzaakt door meedogenloze jacht op deze prachtige dieren, nu worden zij ondanks de beschermde status sterk in hun voortbestaan bedreigd door de grootschalige aantasting van hun leefgebieden: door wegenaanleg, ruilverkavelingen, ontgrondingen, huizenbouw en vervuiling. De vereniging Das & Boom doet wat zij kan om de marterachtigen voor ons land en ons nageslacht te behouden.

Door constructief mee te denken tracht deze vereniging een ommekeer teweeg te brengen in deze ontwikkelingen. Door onderzoek probeert men zich een beeld te vormen van de huidige situatie. In een tweede stadium probeert men maatregelen tot stand te brengen die een verdere aftakeling van de populatie een halt toe roepen, ja zelfs deze populatie weer doen toenemen.

Deze dag konden wij in het veld diverse van deze dasvriendelijke maatregelen aanschouwen. Aanleg van z.g. dassentunnels onder wegen door, verbetering van het leefgebied door aanleg van heggen en houtwallen, daskerende rasters en dassenbruggen zijn hier maar enkele voorbeelden van.

Ook in onze eigen omgeving komen hier en daar nog dassen voor. Dat er ook bij ons mogelijkheden zijn tot een effectieve bescherming werd ons deze dag wel duidelijk. In de voetsporen van de vereniging Das & Boom willen wij als werkgroep eens bekijken wat wij hieraan kunnen bijdragen.

Peter Pfaff.

DASSENSPOOR

VERENIGING „DAS EN BOOM"

De vereniging Das & Boom doet wat zij kan om de marterachtigen voor ons land en ons nageslacht te behouden. Veel is hierin al bereikt. Zij kunnen echter hun werk niet gedegen en konsekwent voortzetten zonder financiële steun. Er is al te veel verloren gegaan.

Voor Uw financiële bijdrage:

Vereniging Das & Boom, Beek, giro 15.65.882.

MEDEDELING VAN ONZE ZOOGDIERWERKGROEP

Onze zoogdierwerkgroep is via de K.N.N.V. lid geworden van de Landelijke Zoogdiervereniging.
Hieraan zitten voor ons diverse voordelen vast, zoals het verkrijgen van deskundige voorlichting, mogelijkheden tot deelname aan lezingen en excursies en het tijdschrift "Lutra".

Dit tijdschrift en alle andere informatie van deze Landelijke Vereniging zal bij onze werkgroepleden rondgaan. Daarna wordt het opgenomen in onze afdelingsbibliotheek bij Els Koopmans. Het is dan voor een ieder bereikbaar.

Wij danken ons bestuur voor dit lidmaatschap.

Peter Pfaff.

BENT U AL DONATEUR VAN STICHTING KRITISCH FAUNABEHEER?

In 1982 werd door de minister van landbouw (die tegenwoordig ook Natuurbescherming in zijn portefeuille heeft!) vergunning verleend om op Terschelling op rotganzen te jagen. Kritisch Faunabeheer is tegen het verlenen van deze jachtvergunning in beroep gegaan. In de dagbladen lazen we een deze dagen, dat de vergunning vernietigd is door de afdeling rechtspraak van de Raad van State.
Aktie voeren heeft dus toch wel zin, zo nu en dan.
Zou onze afdeling eigenlijk niet donateur moeten zijn van Kritisch Faunabeheer?

F.v.N.

ROTGANZEN

GANZENEXCURSIE BY VOORST

een verslag

Op Zondag 9 februari jl. om ca. 9 uur 's morgens hadden zich 8 moedige, goed ingepakte deelnemers verzameld bij A.H. om onder leiding van Harry van Diepen in twee auto's Voorstwaarts te rijden. In de auto's was het beslist plezieriger dan er buiten, waar een geschatte temperatuur van -9°C heerste. Het was op de weg opvallend rustig. Men draaide zich in het warme nest liever nog een keer om, dan te gaan blauwbekken.
De landerijen en boerderijen lagen op dit vroege uur als het ware in nevelen gehuld. Bomen leken op nevelkussens te staan.

Na een vlotte trip sloegen we bij Voorst linksaf de randweg in en later een landweg op. Op de weilanden zagen we vele geknotte wilgen in de meest bijzondere houdingen en nog enigszins in nevelen in prachtige fotogenieke rijen het land opsieren. Heel fraai. Daar in de buurt op open stukken grote aantallen kol- en rietganzen en vele overkomende vluchten.

Tijdens de rit naar de dijk snapten we nog een buizerd, die rustig vanuit een boom naar prooi zocht.

Bij het gemaal Baron v.d. Feltz stapten we even uit de auto om de benen te strekken. Een dijkwandeling was er echter niet bij vanwege een gesloten hek waarachter zich een voor onbevoegden verboden SBB-gebied bevond (en vanwege de ijzige, snijdende wind). In de vaart troffen we een grote groep meerkoetjes met daarbij wat nonnetjes (Dat was dat).
Ter oriëntatie: In N-richting de ruïne Nijenbeek.

De volgende etappe ging Z-waarts, waar we de auto's parkeerden aan de voet van de dijk. Bij de afrastering bleek het hek niet afgesloten, zodat we zonder moeite de dijk konden betreden. Hier kregen we de volle laag van de ijzige wind, die ons ondanks tranende ogen en een pijnlijk gezicht niet van de prachtige wandeling kon weerhouden.

Enorme aantallen meerkoetjes, knobbel- en wilde zwanen, een paar grote zaagbekken, bergeend, vele roeken, kraaien en kramsvogels, kol- en rietganzen, nonnetjes en tafeleenden, een overvliegende buizerd en een torenvalkje, smienten en twee vluchtende patrijzen.
In een flits meende Frans een groep kleine zwanen te herkennen aan die ene, die zijn hals had uitgestrekt, terwijl de anderen de kop tussen de veren hadden gelegd.
Een leuke verrassing waren ook de vele hazen die over het weiland wègstoven toen ze de natuur op twee benen in de kijkers kregen.

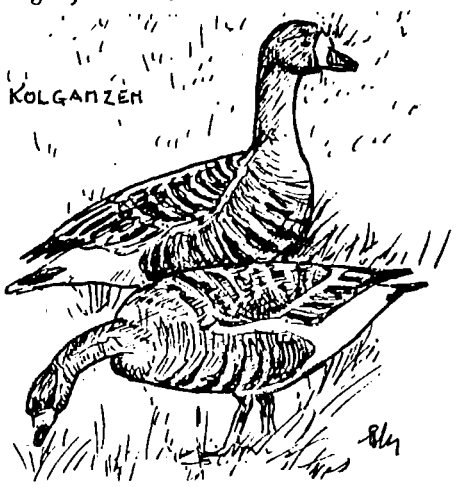

Terugrijdend sloegen we vóór Wilp rechtsaf een landweg richting IJssel in. Bij de IJsselbrug troffen we een paar Canade

se ganzen met in de buurt een aantal knobbel- en wilde zwanen.
Een zwarte zee-eend was toch iets bijzonders.

De weg langs de IJssel in noordelijke richting bracht ons andere verrassingen dan alleen maar vogels. Aan de prikkeldraadafrastering op de uiterwaarden hingen ijspegels, die als gordijnen neerhingen, zo fantastisch mooi, dat ik er enkele dia's aan heb gewaagd. Op het prachtige ijs vonden vele enthousiastelingen gelegenheid om baantjes of rondjes te schaatsen of zelfs te gaan ijszeilen.

Bij elkaar hebben we allen genoten van de fijne excursie, met dank aan Harry van Diepen, die ons deze contreien heeft laten zien.

Otto v.d.Broeke.

NAAR DE POLDER ZUIDELYK FLEVOLAND
verslag van een vogelexcursie

Zaterdag 22 februari jl. om kwart over negen vertrokken wij -4 man + 1 vrouw- met 2 auto's naar de polder. Evenals 2 weken ervoor, helder weer, deze keer een lichte doch koude wind. Een uur eerder mat ik in de tuin - 1^{3o} C.
Onder de brug bij Elburg naar Zuid-Flevoland sloegen we meteen rechtsaf de Drontermeerdijk en later de Vossemeerdijk op, waarlangs we op de bevroren vaart onze eerste vogelwaarnemingen deden.

De schoonheid van het landschap was ons beslist niet ontgaan, waarbij het geelbruine riet met de donkere aren prachtig contrasteerde tegen de witte ijsvlakte. De heldere lucht gaf ons tevens een verre kijk over het ijs, slechts onderbroken door begroeide stroken en bakens die de vaargeul markeren, boerderijen en boomgroepen aan gene zijde en aan onze linkerzijde de gebouwen van het Scheepsarcheologisch Museum Ketelhaven. Tip: ga daar eens heen. Zeer boeiend.

In deze tijd van het jaar zijn in deze streken diverse vogels te bewonderen, die tijdelijk het koude noorden voor een voor hun aangenamer klimaat verwisselen.
Het gebeurt dan ook dat op bepaalde plaatsen, zoals langs het Flevomeer, enorme concentraties te zien zijn van deze trekvogels.

Wij vonden hier: grote groepen grote zaagbekken, een prachtig gezicht, kuifeenden, tafeleenden met daartussen zeer opvallend wat nonnetjes. Mooie, meer witte woerden, maar vergeet de vrouwtjes niet, die zijn ook mooi getekend, met de grote witte wang en de chocoladebruine kopkap. We ontwaarden een enkele fuut, een overvliegende blauwe reiger, een paar grote en kleine mantelmeeuwen, een enkele aalscholver en aan landzijde liet een buizerd zich zien.

Bij het gemaal Colijn hielden we de tweede stop. In het water, dat door het spuien opengehouden werd, honderden wilde eenden, meerkoeten, kuifeenden een paar futen en wat grote zaagbekken. Van de brugleuning af waren de vogels van vrij nabij te bewonderen.

Op weg naar de derde stop, de dijk vóór de Flevocentrale, vloog een bonte kraai ons tegemoet. In de lucht vluchten ganzen en een buizerd. Ik kan deze ganzen in de vlucht moeilijk op naam brengen. Vanaf de dijk hadden we een prachtig uitzicht op

het ijs en het open water bij de Centrale ,waarin vele kuifeenden, nonnetjes, tafeleenden, grote zaagbekken rondzwommen met een enkele fuut er tussen, terwijl langs de ijsrand brand-, kol- en rietganzen in het water lagen of zich op het ijs aan het toiletteren waren. In de verte groepen wilde- en knobbelzwanen.
Honderden meerkoetjes, die zich veilig waanden op de weg, liepen bij onze nadering snel de dijk op en weer af om zich tenslotte in het water helemaal safe te voelen.
Een grote groep kramsvogels trachtte links van de weg op het bevroren gras een maaltje te pikken.

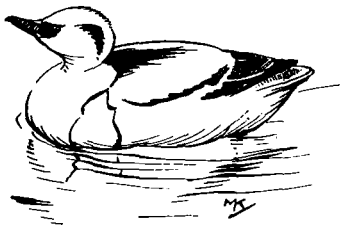

NONNETJE ♂

Gewoonlijk zijn er langs de dijk naar Enkhuizen veel zwanen te zien, maar na ca. 22 km was het wel bekeken. Een van ons had bij een parkeerstulp - een soort uitbouw van de dijk - nog een toppereend en een stel brilduikers gezien.

Bij de vogelhut langs de Knardijk was onze volgende stop. En passant zagen we schaatsenrijders, die hun hart ruimschoots konden ophalen op de grote ijsvlakte. Heerlijk. Hier konden we even de benen strekken. Vanuit de schuilhut zagen we een dode bergeend op het ijs liggen. Deze werd opgehaald en vervolgens tussen het riet gelegd.

In deze contreien is veel riet en struweel, waar pimpel- en koolmeesjes driftig naar voedsel snorden.
Boven de bomen 2 buizerden die zich op de thermiek in spiralen lieten voortdrijven en een biddende valk op zoek naar prooi.

Langs het nieuwe grindpad parallel aan de weg werd ik gewezen op gaten in de grond. Deze moesten gemaakt zijn door veldmuizen. Duidelijk was ook het looppad naar een van de holen te zien. Als je nu een uurtje doodstil in de buurt blijft staan, heb je kans de muisjes te zien, want ze zijn erg nieuwsgierig.

Langs de Torenvalkweg op het geploegde land hadden zich groepjes riet- en kolganzen verzameld. Wat we ook zagen was een paartje van de blauwe kiekendief.

Tenslotte nog een korte stop bij een vaart waarin enkele tafeleenden en wilde zwanen rondzwommen.

Onderwijl was het gaan sneeuwen, waardoor het zicht hinderlijk werd beïnvloed. De weg terug bleek het enige alternatief. Eerder dan verwacht waren we terug bij A.H. en dankten wij Harry van Diepen voor de excursie waar we allen volop van hadden genoten.

Otto v.d. Broeke.

EEN OCHTEND OP MOLENCATE

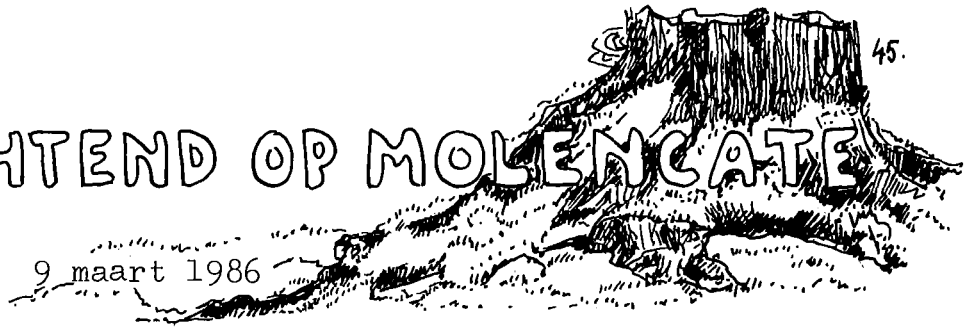

9 maart 1986

Tot aller verbazing sneeuwde het een beetje toen we richting Hattem reden. Ieder had gerekend op een lekker lentezonnetje, zoals eerder in die week al geschenen had.

De deelnemers aan de winterwandeling hebben toch een heel genoegelijke ochtend doorgebracht op het oude landgoed. Het meest spectaculair zijn twee oude beuken, die, naar men zegt, een leeftijd van 450 jaar hebben bereikt. Het zijn echte persoonlijkheden, die zelfs een naam hebben: Mariaboom en Schoenlappersboom. Ze staan elk op een wal van de zeer diepe sprengen, die hier ten behoeve van watermolens zijn gegraven.
Van één zo'n molen zijn nog enkele restanten aanwezig: de stuw, die de waterval veroorzaakt om het molenrad aan te drijven en een danig vervallen molenrad.
Het kapelachtige gebouwtje waar het rad nu tegenaan zit is niet het oorspronkelijke molenhuis.
Fraai was de ijsvorming bij het rad. Het ijs hing als een soort draperieën naar beneden.

Vogels lieten zich door de kou niet veel horen. Het bleef bij een enkele koolmees en pimpelmees, de roep van een bonte specht en het "krrrru kruuu" van een zwarte specht. Op de oude stobben van eik en den zaten nog wat herkenbare boomzwammen. We zagen mooie elfenbankjes, witte bultzwammen en een aardige groep scherpe schelpzwammen. De mossen, de vorige week nog vaal van kleur door de droogte van de vorst, pronkten nu met diepgroene kleuren en vertoonden al sporenkapsels.

Eikvarentjes in een wal en in het bos de brede stekelvarens hadden de koude getrotseerd en vertoonden zowaar nog groene bladveren.

Interessant in dit deel van het Veluwse zandpakket is het vrij veel voorkomen van leemlagen. Deze lagen, die nog van vóór de ijsbedekking van de voorlaatste ijstijd stammen, lagen zoals alle bezinksels in het water, oorspronkelijk horizontaal. De stuwende werking van het ijs heeft ze daarna radicaal op hun kant gezet, zodat nu a.h.w. stroken leem in de ondergrond voorkomen. Bij de bebossing heeft men hier rekening mee gehouden. Beuken b.v. hebben graag wat leem in de ondergrond.
O.a. in een naburige leemkuil is vanouds de leem ontgonnen. Zo'n kuil is er nog aanwezig, maar we bezochten deze die morgen niet met de excursie. Het is een druk bezocht recreatie gebiedje geworden en daardoor zijn de wanden volledig afgetrapt. Toch kun je er, als je wat zand wegkrabt, nog duidelijk de leem zien. Dit ervoeren we later, toen we er zelf nà de excursie nog even een kijkje namen.

Met een kopje koffie in het restaurant en dank aan Chris Drevijn voor de leiding besloten we de tocht. En toen kwam de zon door!!

Deelnemer.

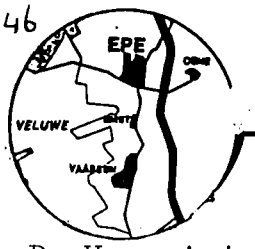

Milieuzorg gemeente Epe

onze steun waard!

De Vereniging Milieuzorg Gemeente Epe bestaat nu ruim één jaar. Gezien het feit dat milieuzaken direct verband houden met het voortbestaan van de natuurlijke waarden in onze eigen omgeving, is ook onze afdeling van de K.N.N.V. donateur geworden om deze vereniging te steunen.

Enkele K.N.N.V.leden hebben zich eveneens bij ons aangesloten. Toch heb ik het idee, dat het nut van onze vereniging door het gros der K.N.N.V.-ers als minder belangrijk wordt gezien. Ieder van ons moet zich echter wel realiseren, dat als we op deze voet verder gaan, we in de toekomst onze hobby van plantjes en vogeltjes wel kunnen vergeten.
De doodeenvoudige reden: er is niets meer.

Het is voor onze vereniging belangrijk dat wij een wat grotere achterban hebben dan tot nu toe het geval is. Het zou ons een genoegen zijn, wanneer we in de komende tijd nieuwe (K.N.N.V.) leden kunnen verwelkomen in de milieugroep.
Zowel als actief lid of als steunend donateur bent U van harte welkom.

Om U enig idee te geven van het doen en laten van onze vereniging, hierbij een kleine greep uit ons jaarverslag.

Probleemstoffen.

We trachten de gemeente Epe er toe te bewegen de inzameling van klein chemisch afval (batterijen, thermometers, afgewerkte olie, verfresten e.d.) te optimaliseren. Nu verdwijnt het uit gemakzucht nog veelal tussen het overige afval in de vuilniszak. Hierdoor is het een grote medeveroorzaker van bodem- en waterverontreiniging.

Werkgroep water.

Deze werkgroep is dit jaar van de grond gekomen en vergaart in dit eerste stadium kennis over het gebruik, lozing, vervuiling en zuivering van water.

Vulcanus ijzergieterij.

Wij hebben de provincie tot spoed gemaand inzake de reeds jarenlang slepende klachtenprocedure van een groot aantal omwonenden tegen de sterke overlast door luchtvervuiling en lawaai.

Inspraak procedure Nationale landschappen.

In deze procedure trachten drie van onze leden de belangen van natuur en milieu op de NO Veluwe te verdedigen.

Aluminium Industrie Vaassen.

Deze fabriek werkt op een vergunning uit 1939. Milieuzorg tracht een en ander in milieuvriendelijkere banen te leiden. De fabriek is de veroorzaker van zeer veel vervuiling en hinder.

Tentoonstelling afval.

In het voorjaar van 1985 organiseerden wij een groots opgezette tentoonstelling over afval. De tentoonstelling met een educatief karakter werd bezocht door scholen en particulieren.

Voorlichtingsavonden.

De bovenstaande tentoonstelling is omgevormd tot een avondvullend programma over dit onderwerp.

Zelf compost maken.

Wij hebben een informatieavond georganiseerd over dit onderwerp. Op dit moment werken we aan een compostnota die de gemeente zal worden aangeboden.

Verder volgen wij structuur- en bestemmingsplannen en wij zijn actief in de zure-regen problematiek.

U ziet, een hele waslijst van activiteiten waar heel wat energie in gestoken moet worden.

Voor de komende tijd hopen wij van U een steuntje in de rug te mogen ontvangen.

namens Milieuzorg gemeente Epe,
Peter Pfaff.

Ondergetekende is geïnteresseerd in het doen en laten van de Vereniging Milieuzorg Gemeente Epe, en meldt zich als gewoon lid voor f. 15.- per jaar.

Een lid is actief in de vereniging.

Donateur/sympatisant voor min. f. 15.- per jaar. Ik steun alleen financieel de vereniging en word op de hoogte gehouden door middel van de notulen.

Dhr. H. Slijkhuis
Officiersweg 50
05700 21129

Vereniging Milieuzorg Gemeente Epe
p/a J.Beuker, Le Chevalierlaan 3c,
8162 PD Epe.
postgiro 1963127
tel. 05780-88352

Bedrag s.v.p. overmaken aan onze penningmeester Han v.d. Heyden
te Epe: Ver. Milieuzorg Gemeente Epe
postgiro 1963127
onder vermelding van sympatisant of lid.

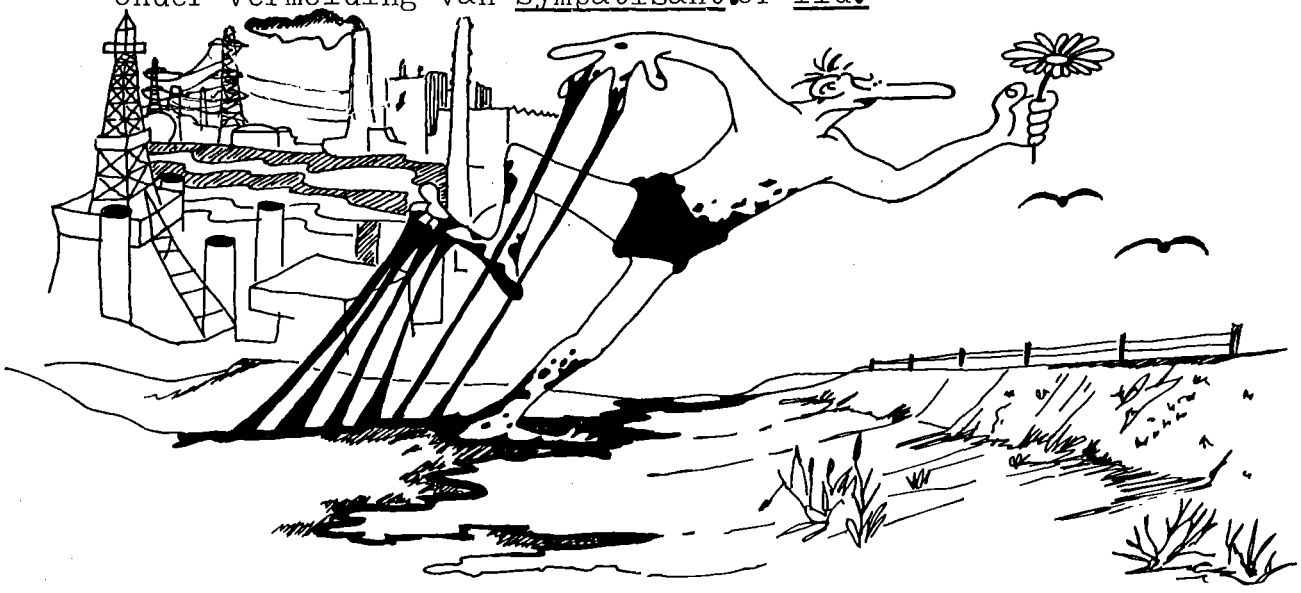

Bewondering van bos en veld
terwijl de natuur haar laatste jaren telt.
Steek de kop niet langer in het zand
achter onze rug is ook wat aan de hand.

MEDEDELINGEN VAN DE BEKENSTICHTING

De Stichting tot Behoud van de Veluwse Sprengen en Beken heeft er een loot bij, nl. de Stichting tot Beheer van de Veluwse Sprengen en Beken.

Deze stichting, die naast, maar bestuurlijk wel in nauwe relatie met de Stichting tot Behoud van de Veluwse Sprengen en Beken opereert, heeft ten doel, waar dit financieel en uit beheersoogpunt ook fysiek mogelijk is, waardevolle beken op de Veluwe te verwerven.
In dit kader is aan het reeds bestaande bezit van delen van de Geelmolense beek te Vaassen op 6 december j.l. een belangrijk deel toegevoegd. Toen passeerde nl. ten overstaan van notaris J.J.M.M.Ridderhof de betreffende akte.
De stichting is nu eigenaar van het grootste deel van de koppen, bovenloop en middenloop van deze beek.

Tegelijkertijd passeerde ook de akte voor de aankoop van een kwart van de koppen en de helft van de bovenloop van de zeer waardevolle Nijmolense beek te Vaassen.

Beide aankopen vonden plaats voor een symbolisch bedrag.

Uitgaven: nr 2. Karakteristiek v.d. Oostveluwse Sprengen (3e druk 1985)
nr 6. Bekenpadgids (wandel- en fietsroute bij Vaassen)
nr 4. Lustrum-Wijerd 1979-1984

Te bestellen: Telefonisch 05788-1919 Prijs f. 3.- per stuk (exclusief porto)
of per giro nr 35 76 129 t.n.v. de Stichting tot Behoud v.d. Veluwse Sprengen en Beken, te Vaassen.
Nr. 6. is ook te koop bij de VVV's Apeldoorn, Epe en Vaassen en boekhandel Dekker te Vaassen.

Voorjaar

Het licht vlaagt over het land in stoten
wekkend het kort en straf geflonker
der blauwe wind-gefronsde sloten:
het gras gloeit op, dooft uit, is donker.
Twee lammeren naast een stijf grauw schaap
staan wit, bedrukt van jeugd in 't gras.....
Ik had vergeten hoe het was
en dat de lente niet stil bloeien,
zacht dromen is, maar hevig groeien,
schoon en hartstochtelijk beginnen,
opspringen uit een diepe slaap,
wegdansen zonder te bezinnen.

M.Vasalis

een droevig verhaal

Op 24 februari werd door mij en mijn vader een Rode wouw opgemerkt bij de stuw in de Grote Wetering t.h.v. de Assendorperstraat, omdat hij opeens wegvloog uit de bosrand; opvallend was dat de vogel moeizaam wegvloog en op geringe afstand weer tegen de grond ging. Hier bleef het dier liggen! en keek ons angstig aan (het was vermoedelijk een adult exemplaar, omdat zijn kop licht was met allemaal streepjes. Zijn gevorkte staart was onmiskenbaar!).
Het was duidelijk dat hij iets mankeerde, want anders was hij wel gewoon weggevlogen. Al samenwerkend kon de vogel zonder al te veel moeite worden gepakt; het was een pracht exemplaar. Wij zijn toen meteen naar het vogelasiel gegaan om het dier weg te brengen. Onderweg viel mij op dat het dier met zijn kop trok; dit is een aanwijzing die wijst op een hersenschudding-of op een vergiftiging-overigens.
In Zwolle stelde de asielhouder (Hr De Weert) vast, dat de krop met - wat later bleek - vergiftigd aas! vol was, dus het dier had kort te voren wat gegeten!
De vogel werd naar een roofvogelspecialist gebracht; deze heeft nog geprobeerd om de krop leeg te masseren, maar op een gegeven moment ging het de verkeerde kant op en overleed het dier ter plaatse.
Het exemplaar zal door het C.D.I. in Lelystad onderzocht worden en als we hier meer van weten dan kunnen we misschien enige maatregelen treffen.

Als er echt vergiftigd aas is uitgelegd, dan is het zeer waarschijnlijk dat ter plaatse een verhoogde sterfte optreedt onder met name kraaien en eksters.

Ik zou een ieder willen vragen: let alsjeblieft op en als je iets dergelijks constateert, neem contact op met mij of met A. Hottinga.

A.M.Hottinga
Kerkweg 10
8193 KK Vorchten

W.v.d.Bergh.
Schoolhof 1
8181 DZ Heerde.

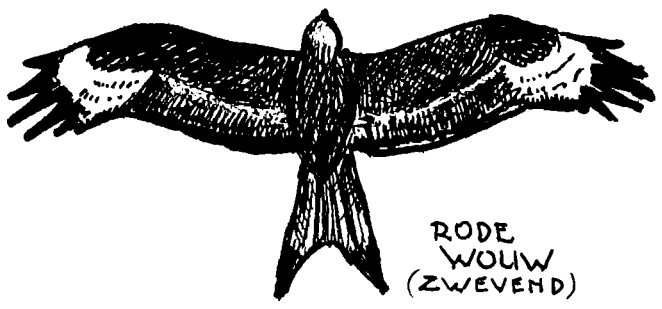

10 METER ZANDWEG 19 VOGELSOORTEN.

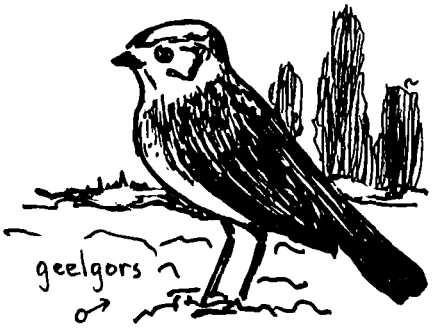

Het is 8 maart 1986. Vorige week werd de elfstedentocht verreden, jl. woensdag ging het echt dooien en nu bloeien de eerste crocussen terwijl het ijs nog in het kanaal ligt. Dan móet je er die zaterdag op uit!

Als ik eindelijk weg kan, is het al half drie in de middag en de zon gaat schuil achter nevels en wolken. Om vogels waar te nemen zijn tijd en licht ongunstig, maar je weet nooit wat je tegenkomt.

Een zingende leeuwerik vloog even geleden over het dorp. Dat geeft hoop. Vrij snel ben ik op de fiets aan het begin van de Woesterbergweg in Wissel. Een buizerd wiekt loom over het nevelige land weg als ik de door opdooi flink blubberige zandweg opdraai.

Bij de eerste boerderij zie ik een druk beweeg van kleine vogels in een paar elzen. Ze vliegen heen en weer tussen de bomen en de rommelige weide.
Verderop rijden kinderen op paardjes. De paardestal wordt schoongemaakt en een grote hoop oud stro ligt nu buiten. Een dorado,lijkt me,voor vinken en mussen. Ik hoor en zie dat er inderdaad vinken en ook geelgorzen zijn, van de laatste zelfs een heel troepje. Mooi botergeel zijn ze, zoals ze daar tussen het vale wintergras scharrelen. Met veel geratel komen er nu twee grote lijsters van de boerderij aanvliegen. Ze hippen met waakzaam opgerichte koppen door de wei. Als ik de kijker op ze richt, zie ik, dat er ook een heel stel kramsvogels zit en één eenzame koperwiek. Als er zich dan nog een zevental spreeuwen bij voegt, zie ik dus zomaar zes vogelsoorten vanuit één standplaats!

Nu komt een paartje staartmezen de elzeproppen napluizen. Hun zachte, lieve sie-sie-geluidjes en het bescheiden "srrr" verraden ze. Ook een koolmees zie ik daar nu. Het is hier werkelijk een goed plekje.
Achter de hoge haag van het dierentuintje waar ik voor sta, begint een heggemusje te zingen en ik hoor er een merel schelden, waarschijnlijk tegen de eksters daar. Een heel stel Turkse tortels komt nu uit het dierenparkje, waar het vele voedsel en water voor de levende have zeker zal hebben bijgedragen in hun overleven in deze strenge winter. De vele mussen, die in de haag ruzieën zullen het ook niet slecht hebben trouwens.
Dan komt er kwakend een drie-tal wilde eenden overvliegen en er is één kokmeeuw te zien en een paar luid krassende kraaien gaan voorbij.
Net als ik denk: waar blijft de roofvogel, die hier zijn slag kan slaan?, komt er ook werkelijk een aan. Ik verwachtte een buizerd of sperwer, maar wat ik zie is een complete verrassing:

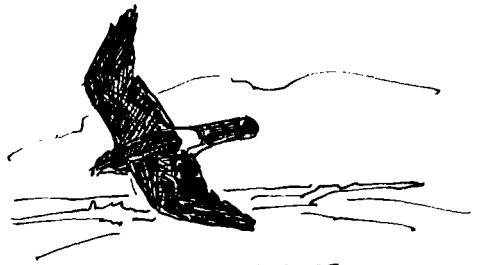

♀ BLAUWE KIEKENDIEF

een blauwe kiekendief is hier op jacht! Het is een wijfje, bruin met een helderwitte stuit. Blijkbaar heeft ze me opgemerkt, want ze vliegt snel weer verder.

Als ik voldaan maar met steenkoude voeten weer op de fiets stap, schiet er een torenvlakje achter de bosrand vandaan en gaat even in een van de elzen zitten. Het kan niet op vandaag!.

Ik ben geen tien meter verder, of er trekt een grote V van ganzen (kol-?) over.
Ik heb in een kwartier tijds op een stukje weg van hooguit 10 meter lang maar liefst 19 vogelsoorten gezien.
Zoiets gebeurt je niet vaak vlak onder het dorp Epe!

Els Koopmans-Grommé.

WANNEER HOORDE U DE EERSTE TJIFTJAF?

In de maanden maart en april zijn enkele tientallen ornithologische gebeurtenissen te kenschetsen als "ouverture tot het voorjaar". Wie onder de vogelaars kent niet de-aangenamespanning, voorafgaande aan het horen van "zijn/haar" eerste tjiftjaf, of het zien van "zijn/haar" eerste boerenzwaluw.

Al enige jaren stuurt een trouw groepje vogelaars onder onze leden een lijst in, waarop van een aantal Nederlandse zomervogels (tussen twee haakjes: er zijn er ruim 60 in ons land!) genoteerd kan worden op welke datum die in onze regio voor het eerst zijn waargenomen.

Een sportieve wedijver, maar ook een methode om op die wijze een (bescheiden) bijdrage te leveren aan de wetenschappelijke aspecten van het verschijnsel "vogeltrek": de fenologie.
In deze aflevering van Natuurklanken is voor het voorjaar 1986 weer zo'n lijst ingesloten.
Ik nodig U graag uit "uw" eerste tjiftjaf, boerenzwaluw of wat dan ook te noteren en de ingevulde lijst in te zenden bij de redactie.
Hoe meer waarnemers, hoe groter de exactheid van de gegevens.
Met genoegen verwerkt ondergetekende de individuele gegevens in een totaal overzicht.

P.S. Sorry Adri Hottinga en Harry van Diepen: jullie lijsten 1985 met ongetwijfeld"winners" zijn door een misverstand bij de redactie blijven liggen. Ons aller excuus daarvoor.
Paapje, tapuit, tuinfluiter, gele kwikstaart van Harry, en de soorten: tjiftjaf, gekraagde roodstaart, draaihals en boomvalk van Adrie, waren de <u>echte eersten, althans in de regio.</u>

Gedeelde eerste plaats hadden de zwarte roodstaart en snor van Harry en boerenzwaluw, fitis, braamsluiper en snor van Adrie.

Verder waren er van hen ook meldingen van buiten de regio van onze afdeling. Die hebben we alleen laten gelden als er geen andere melding van was.
Dat waren de zwarte stern van Adrie en de snor van beiden.

In 1986 wordt uiteraard pas nà jullie inzending gepubliceerd!

Wim v. Waveren Hogervorst.

WAAR GE NOMEN

De waarnemingen zijn voor verantwoording van de waarnemer.

Lijst van afkortingen: vWH=J.W.v.Waveren Hogervorst, PG= P.Groen, HvW= Henk van Woerden, WB= Wim v.d.Bergh, EKG= Els Koopmans-Grommé, RP= Roel Pannekoek, HvD= Harry van Diepen, HB= Han Bosch, FB= Frans Bosch, AHS= A.Herweijer-Smit.

Aalscholver	25/1	IJssel bij Oene	vWH
	27/2	13 ex. IJsselbrug Zwolle	FB
Bl.Kiekendief	12/1	♂ langs IJssel bij Oene	vWH
	25/1	♂ Tongerense Heide	HvD
	12/2	♀ Tongerense Heide	HB
	8/3	♀ Woesterbergweg t.h.v.Dierenpark.	EKG
Bl.reiger	9/2	in het bos aan de bovenloop van de Geelmolenbeek (Motketel)	PG
Boomleeuwerik	10/3	2 ex. Zuukerenk	HvD
Brilduiker	25/1	2♂♂ + 2♀♀ IJssel bij Oene	vWH
	27/2	1 ♀ Kanaal bij Vaassen	HvW
	1/3	1 ♀ Wak kanaal t.h.v.Vaassen	EKG
	10/3	♀ + ♂ Kanaal Heerde	HvD
Canadese gans	12/1	19 ex. IJssel bij Oene	vWH
	10/2	14 ex. Welsummer Waarden	HB
	6/3	11 ex. IJssel bij Oene	FB
Frater	6/3	12 ex. Marledijk	FB
Ganzen	4/1	Grote groepen over Eperholt	vWH
Geelgors	jan.	Af en toe op voertafel,Niersen	PG
	8/3	ca. 10 ex. Woesterbergweg t.h.v. dierenpark	EKG
Goudvink	19/2	Klein Doeseburg Heerde	Hr Waanders
	3/3	2 ex.tuin Heggerenk,Vaassen	HvW
Graspieper	4/1	grote groep boven Zwarteland-str.Epe	vWH
Grauwe gans	6/3	13 ex. binnendijks t.h.v. Wapenveld	FB
Groene specht	3/3	♂ Vijfpotenweg, Epe	HB
Gr.bonte specht	19/2	eerste roffel gehoord, Niersen	PG
Gr.gele kwikstaart	3/3	1 ex.Dorpsbeek bij rioolzuivering, Epe	EKG
Grote lijster	21/1	zang, Epe centrum	EKG

Grote zaagbek	29/12	enige tientallen IJssel bij Oene	vWH
	1/3	♀ wak kanaal t.h.v. Vaassen	EKG
	9/3	2 ex. Eén ervan ving een paling die 1/4 tot 1/3 langer was dan de zaagbek zelf. De paling werd in zijn geheel gegeten. IJssel bij pont naar Wijhe.	Dik Koopmans
Grutto	6/3	3 ex. uiterwaarden Marle	FB
Havik	12/2	♀ Tongerense Heide	HB
	2/3	♂+♀ De Dellen	EKG
Indische Gans	1/2	N.van Kampen, nabij IJssel	EKG
Japanse nachtegaal	4/3	2 ex. van mei'85 tot nu toe (ondanks koude) op voer in de tuin.	AHS
Keep	5-7/1	15 ex. op voerplaats, Niersen	PG
	3/3	2 ex. Beekwal Dorpsbeek, O. van Epe	EKG
	4/3	hele winterseizoen enkele ex. op voer in de tuin	AHS
Kievit	6/3	13 ex. Ganzenebbe, Vaassen	HvD
Klapekster	in totaal zeven januari en februari-waarnemingen op de Tongerense Heide		HB/FB
	8/2	Hoge Heide bij De Dellen, Epe	EKG
	15/2	en 26/2, Haelbergheide	FB
Kneu	4/1	ca. 10 ex. Heide Gelders Landschap, zingend in de sneeuw	EKG
	8/2	op voertafel	PG
Knobbelzwaan	1/1	3 ex. vliegen westwaarts over de bossen van het Kroondomein ten zuiden van de Elspeterweg	PG
Kruisbek	22/1	10 ex. in de kroon van een jonge eik, in bos ten noorden van de Niersenseweg; vliegen om beurten naar nabije dennen en komen terug met een dennekegel, die op een tak van de eik bewerkt wordt.	PG
Koperwiek	8/3	1 ex. Woesterbergweg t.h.v. dierenpark	EKG
Mandarijneend	15/2	♂ + ♀ bij pontveer Genemuiden	EKG
Nonnetje	29/12	enkele ex. IJssel bij Oene	vWH
	25/2	6 ♀ + 2 ♂ Kanaal bij Vaassen	HvW
	1/3	2 paren + 2 ♀ Wak kanaal t.h.v. Vaassen	EKG
Pestvogel	22/1	1 ex. Malkenschoten, Apeldoorn	HvD
Pijlstaart	2/2	2 ex. Hoenwaard	HvD
	10/2	♂ Welsummer Waarden	HB

Raaf	21/2	Niersen	PG
Ransuil	2/3	8 ex. op roestplaats aan de IJsseldijk bij Houtweg, Oene	Peter Verbeek
Rode Wouw	24/2	1 ex.bij de stuw Grote Wetering Assendorperstr. Heerde.Verzwakt ex.later overleden. Zie elders in dit nummer.	WB
Roek	7/2	ca. 80 ex. Oude Oenerweg,Epe	EKG
	7/2	meer dan 100 ex. oostelijk van kanaal, Oene	EKG
Roodhalsgans	4/2	groepje in weiland bij Leerdam	Laura v.d. Broeke
Smelleken	29/12	1 ex. IJssel bij Oene	vWH
	9/1	in tuin Harderwijk	RP
Sneeuwgans	2/3	Uiterwaarden tussen Oene en Welsum	H.de Wit
Sperwer		vijf meldingen van in de bebouwing jagende sperwers.	
Staartmees	26/2	paartje voortdurend in de tuinen bij huis.Broedde hier vorig jaar.	EKG
Sijs	28/12	groep van 75 ex.over Zwartelandstraat Epe	vWH
	16/2	telkens enkele ex.op pindazakje tot in maart	EKG
	23/2	grote groepen in de elzen bij de beken Epe/Heerde. Zingend	EKG
Vink	23/2	Eerste vinkeslag, Epe	EKG
Vuurgoudhaantje	10/2	3 ex. in dennenopslag Elburgerweg Epe	FB
Watersnip	13/2	aan de beek in het weiland ten noorden van de forellenkwekerij 't Hol bij Vaassen	PG
Wilde eend	3/3	ca. 50 ex. Rioolzuiveringswak Dorpsbeek	EKG
Wintertaling	25/2	12 ex. Dorpsbeek bij waterzuivering, Epe	HvD
	3/3	ca. 20 ex. op weide en in beek bij rioolzuiveringswak,Dorpsbeek	EKG
Wulp	22/12	19 ex. uiterwaarden Wapenveld	vWH

PLANTEN

Sneeuwklokje	21/1	1 ex.in volle bloei,Epe,daarna tot in maart geen teken van leven meer in de tuin.	EKG

ZOOGDIEREN

Das — Dit jaar zijn er al weer 6 dassen doodgereden, waarvan 2 in de gemeente Epe en 3 in de gemeente Apeldoorn.

Dwergmuis 15/2 3 ex- Tongerense Heide HvD

Nagekomen waarneming:

Adder 19/3 Om 13 uur; warme maart-dag ten O. van de Tepelbergweg langs bospad zonnende, mnl. adder, ± 30 cm lang, zeer duidelijke tekening. Een kwartier geobserveerd, daarna langzaam "meegelopen" tot hij in "holletje" verdween. J.v.Dalen

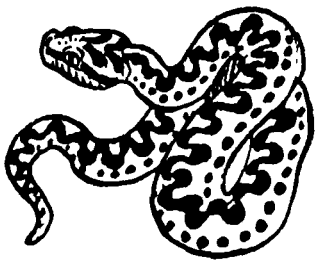

RECTIFICATIE

7/3 '86 Agaatvlinder

De rups van de (naar ik meende) Zwarte C-uil, vermeld bij de insectenwaarnemingen van januari 1986, heeft zich verpopt op onze vensterbank.
Uit de pop kwam heden een mooie Agaatvlinder! en geen Zwarte C-uil.

E.K.G.

DWERGMUIZEN

In het voortreffelijke artikel van Frans en Han Bosch over het voedsel van de klapekster op de Tongerense Heide is o.a. sprake van enkele dwergmuizen. Ik was direct zeer benieuwd in welk biotoop die dwergmuizen hier konden voorkomen. Toevallig kwam ik daar deze maand achter. Nu het ijs op de vennetjes van de Tongerense Heide zo sterk is dat het zelfs mij kan dragen, kon ik niet nalaten om op een paar ervan wat "rond te struinen". Plotseling zag ik een klein bruin muisje tussen de graspollen rennen. Ik kon het vrij gemakkelijk met een snoekduik te pakken krijgen.

Het muisje was zo klein dat ik nauwelijks voelde dat ik wat in mijn handen had. Duidelijk viel de klimstaart op. Binnen een kwartier ving ik er zo nog twee; voor mij een bewijs dat er nog heel wat dwergmuizen in het gras rond de vennetjes en de drassige plaatsen moeten voorkomen.

Dwergmuizen eten hoofdzakelijk kleinere dieren, met name insecten. Waarschijnlijk hebt U wel eenshet tennisbalgrote nest (de kraamkamer) van deze muis in graan-of rietstengels gevonden. 's Winters bouwen ze een nest dichter bij de grond, waar ze de nacht doorbrengen.
Dwergmuizen zijn dagdieren, vandaar dat ze ook op het menu van de klapekster kunnen voorkomen.

Harry van Diepen.

Mr. en Mw Herweijer
Pelzerpark 3
9162 GA Epe

ORISCHE VERENIGING

B L A D

Heerde

I.N.Th. Diepenh
trommelen en de oprich
Natuur Historische Vereniging voor te bereiden.
nen", zo zei hij tegen mij.
Dr van Reisinge werd bereid gevonden op zaterdag 11 mei 1946 een lezing
met lichtbeelden te houden en na een propagandistisch woord werd in de foyer van
"'t Hof" de afdeling geboren met ruim 30 leden, welk aantal al spoedig groeide
tot mi[illegible]n 50 en reeds het volgende
Epe-He[illegible]de"

KONINKL[illegible]
AFDELING Epe
Secr: Julianalaa[illegible]
Redactie: Bongerdple[illegible]

voor ir[illegible]
amer december/ januari 1961/ 196[illegible]

Ten Geleide....

t blaadje, dat U zojuist hebt o[illegible]
le. Het verschijnt voor he[illegible]
n tussen de leden
tuurlijk: a[illegible]ling over insecten die de heer H. Prakke op [illegible] een
lezing in onze afdeling veelal op planten en padde-
stoelen zal houden. [illegible]an die le[illegible]
nadruk valt immers in onze afdeling veelal op planten en padde-
stoelen zal houden. [illegible]an die le[illegible]
nadruk valt immers [illegible] ook [illegible]
worden, dat, zoals de 17e eeuwse filosoof Bac[illegible]
slechts kunnen heers[illegible]er de natuur door haar t[illegible]

n en ten uitv[illegible]
.V. hoopvol[illegible]lat ziet de toekomst er
.van Zellem.

VRIJDAGSFEER HEEMHOEVE

[illegible] zal aannemen.
ecretaris van het hoofdbestuur, de heer P.v.d. Bo[illegible]
dat wij geen excentriekelingen meer zijn.
erzoek willen wij een beter begrip van de
basis daarvan worden adviezen [illegible]+ hebben
[illegible] en de medewerking van enkele leden [illegible]
aan zeer veel interessante dingen beleefd en
wel, er zijn er wel eens die wat te mopperen
stuur heeft ook wel eens gemopperd [illegible]
[illegible]nsen voor een excursie [illegible]
[illegible] niet [illegible]

e natuurpaden in Epe en Heerde worden voor U uitgezet en onderho
KONINKLIJKE NEDERLANDSE NATUURHISTORISCHE VERENIGING
Afd. Epe - Heerde
met medewerking van de bosopzichters van de beide gemeenten.
Het Epe[illegible]pad werd op 15 juni 1963 door de toenmalige burgemeest[illegible] en
Rer[illegible] twee belangrijke wensen nog te roodden is. De ja[illegible]
[illegible]ng van een school-biologisch centrum op z'n verlangl[illegible]
planten alle aandach[illegible]d Vossenbroek als beschermd r[illegible]
[illegible]ng van de Bo[illegible] plaatsje te veroveren. Inderdaad a[illegible]
[illegible]Toch zijn we niet zonder hoop. [illegible]men heksen.
de mooie knikkende distel, de karwij-varkenskervel, e[illegible]
kruisdistel, het vijfvingerkruid en nog vele andere. Een [illegible]
Re[illegible] zeldzame Pyrenese ooievaarsbek, vermoedelijk meer een aanvoel[illegible]
[illegible]an een rivierplant.

[illegible] V.V.V. en de afdeling
[illegible]
[illegible]

[illegible]elumbustocht n[illegible]
op zondag 14 j[illegible]
naar de bronner[illegible]

[illegible]NIEUWS

Excursie en jaarvergadering op Hemel[illegible] een stralend
vaartsdag

[illegible]AAR INLEIDING[illegible]
Het is [illegible]ns nu bet[illegible]
[illegible]Natuur voor de leden [illegible]
[illegible]maar meer con[illegible]
[illegible]ere [illegible]
[illegible]ons [illegible]

Nummer 1

[illegible]st. Daarom begin[illegible]
abonnement ad [illegible]
[illegible]se nummers ad [illegible]
Opgaven, alsm[illegible]

Redactie: